

IX. SZAKASZ

A magyarországi románok mozgalmi.

I. FEJEZET.

A román nemzetiségi kérdés megfogalmazása.

A román nemzetiségi kérdés felvetésének a tulajdonképeni szülőokát, az erdélyi románság egy részének a római egyházzal, 1700. szeptember 4-én történt uniója képezi. A római katolikus egyházzal uniált erdélyi románok, királyi kegyképpen, különböző kiváltságokban részesültek; így a többek között Balázsfalván román alsóbb és felsőbb iskolákat létesíthettek, amelyek forrásává lettek a románok kulturájának, ami azután felébresztette a románokban a faji öntudatot.

A balázsfalvai uniált püspökök különben arra nézve is kaptak jogot, hogy egyházuknak kiválóbb és tehetségesebb ifjait, a teológiai és filozófiai tudományok elsajátíthatása céljából Rómába küldhessék és ott a «Collegium de propaganda fide» intézetben taníttathassák. Ezen intézetben elhelyezett ifjak közül különösen Şincai György (1753–1816) és Maior Péter (1753–1821) tűntek ki, akik a római könyvtárakban tett kutatásaik alapján megírt történelmi munkáik által, – amelyekben azt iparkodván beigazolni, hogy a románok a rómaiak egyenes leszármazói, – a románság körében egy új eszmét állítottak fel, amely kiindulási pontját képezi a hazai románok által táplált faji törekvéseknek.

II. FEJEZET.

A románok mozgalmi a XVIII-ik században.

A XVIII-ik században a románok mozgalmait illetőleg két fontosabb esemény említendő és pedig:

1. Az 1784-iki parasztlázadás és
2. A «Supplex libellus Valachorum».

1. Az 1784-iki parasztlázadás.

Az Abrudbánya, Zalatna és Offenbánya vidéke körül elterülő havasok falvai és velük az egész terület kezdet óta királyi uradalmak voltak. Az oda letelepített román jobbágyok az ötveneden kívül, még egy néhány vadbört tartoztak fizetni a királynak, majd később a fejedelemnek. A Rákóczi forradalom leverése után (1715), az Abrudbánya környékén levő állami jószágok «zalathnai uradalom» nevet nyertek és azt a Zalathnán felállított jószágigazgatóság kormányozta.

A jószágigazgatóság ujonnan rendezte a jobbágyok által fizetendő illetékeket és a korcsmárlási jogot.

A jobbágyok a jószágigazgatóságnak eme intézkedéseivel nem voltak megelégedve, aminek kifejezést is adtak az 1782. május 24-én Topánfalván megtartott országos vásáron, ahol nagyobb zavargások közepette, megtámadták ama örményeket, akik a korcsmárlási jogot bérbe vették.

A zavargók ellen megtartott vizsgálat kiderítette, hogy a vásárra összegyűlt népet, különösen Urs Miklós vagy más néven Horia* izgatta, aki a jobbágyok megbizásából többször ment panaszra Bécsbe.

Horia Bécsből hazatérve, azt hiriszteltette társaival, Cloşca és Crişannal, hogy egy olyan rendeletet hozott a császártól, a melyben a császár megparancsolta, hogy adjanak fegyvert a román parasztnak és szabadítsák fel azokat a jobbágyság alól.

Crişan, Horia nevében arra szólította fél az 1784. október 28-án megtartott brádi vásárra összegyűlt parasztnak, hogy a legközelebbi vasárnapon minden faluból jöjjön össze 3–4 ember Mesztákon-ban, a templom körül, hogy ott meghallgassák a Horia által hozott császári parancsot.

A legközelebbi vasárnapon, október 31-én erre, mintegy 5–600 paraszt jött el Zaránd- és Hunyad vármegyéből Mesztákon-ba. Horia azonban nem jött el a gyűlésre, hanem Crişant küldte el, aki a népnek egy arany keresztet mutatott, amelyet Horia állítólag a császártól kapott. A keresztet kívül még egy írást is mutatott, amelyet szerinte azért adott a császár Horiának, hogy gyűjtse össze az összes erdélyi parasztságot és vigye Gyulafehérvárra, hogy ott mint határőrök fegyvert kapjanak. A gyulafehérvári utnak az volt a célja, hogy a parasztnak minden áron fegyverhez jussanak és azután támadják meg a nemességet.

Ezután Crişan feleskettette őket a keresztre, hogy követni fogják őt Gyulafehérvárra, ahol Horia is csatlakozni fog hozzájuk.

Hollaki István, Zaránd vármegye alispánja értesülvén a mesztákoni gyűlésről, Gál Mihály és Kalácsi Farkas szolgabirá-

*) A román nép azért nevezte el Horiának – az „a hori” román szó után, a mi magyarul „dalolni”-t jelent – mert jó hangja volt és szépen dalolt.

kat egy néhány pandurral a Gyulafehérvár felé tartó parasztok elé küldte, hogy csendesítsék le a népet és fogják el a főcinkosokat.

A szolgabírák Kurety-ben találták meg az utban levő népet. A nép azonban attól félve, hogy Crişant elfogják, a szolgabírakat és Kara Pétert, aki azokat nyomra vezette, kövekkel és botokkal agyonverte.

Crişan csapata azután két részre szakadt. Egyik része Brádnak, a másik pedig Mihelénynek tartott.

Brádról a tömeg kisebb-nagyobb csapatokra szakadozva, eloszlott a szomszédos községekben és egy pár nap alatt az egész Zaránd vármegye lángban állott.

Crişan csapatai azután Ribice, Mihelény, Kőrös-bánya, Ócs, Acсуva, Acсуca, Pleskuca, Trestya, Nádfalva, Nagyhalmágy, Kishalmágy és Lunkoj községeket dulták fel.

A lázadók már november 4-én átmentek Zaránd vármegyéből Hunyad vármegye területére. A Maroson tul fekvő kerületekben feldulták a nemesi udvarokat: Illye, Szirb, Tataresd, Guraszáda, Marossolymos, Beregszó, Harró, Kéménd, Bábolna, Algyógy és Bokaj községekben; a Maroson inneni kerületekben; Laposnyak, Kőbódogfalva, Oláhbrettye községekben; a hátszegi kerületben Galac és Zajkány községekben.

Hunyad vármegyében kevesebb nemes esett áldozatul a lázadásnak, mint Zaránd vármegyében, még pedig azért, mert Hunyad vármegye nemessége látva a zarándi lázadást, még idejében Dévára és Vajdahunyadra menekült.

Amikor pedig a lázadók megtudták ezt, Dévát támadták meg. November 6-án feldulták a szomszédos Marosnémeti községben a nemesi kuriákat és behatoltak Déva külvárosába, ahol bolgárok laktak. Déván mintegy 300 nagyobbára román katona volt, akik sortűzzel fogadták a lázadókat. Erre a lázadók visszafutottak Marosnémetibe, ahonnan a következő napon, mintegy 800 főből álló csapat újra megtámadta Dévát. A katonák azonban futásra kényszerítették a lázadókat.

Ugyanazon időben Karp alezredes egy csapat határőrrel Bencencen, majd november 9-én Hátszegen verte szét a lázadókat.

A dévai csata után másnap Hunyad vármegye törvényszéke összeült és mint rögtönítelő bíróság 56 lázadó parasztot végeztetett ki, a Dobra felé vezető uton.

A kormányzék tudomást véve a rögtönítelő bíróságról, november 12-én kelt és a megyéhez intézett leiratában megtiltotta a további rögtönbiráskodást.

Mihelyt Horia meghallotta, hogy Brád környékén Crişan milyen vérengzéseket visz véghez, a zalathnai parasztoakat To-

pánfalvára hívta össze, hogy nekik a császár – állítólagos – parancsát felolvassa. November 4-én Crişan is átjött Zaránd vármegyéből, hogy Horia és Cloşca csapatjaival egyesüljön. A három vezér Blazsény község Paltinis nevű határán egyesült egymással. Itt megeskettették a parasztokat, hogy nekik engedelmessé, kifogják irtani egy szálig a nemességet és a magyarokat, ha azok nem térnek át a görög keleti hitre.

Blazsényben a csapat két részre oszlott. A nagyobbik csapat a három vezér vezetése alatt november 5-én Topánfalvára vonult, ahonnan Horia, Cloşcat és Crişant Abrudbánya ellen küldte, ő pedig visszatért Vidrára és Albakra.

Cloşca és Crişan, a Zaránd vármegye 29 falujából és a zalathnai uradalom 16 falujából összecsisított parasztsággal feldulta Abrudbányát és Verespatakot, ahol 1122 embert kereszteltek erőszakkal a görög keleti vallásra.

Horia eközben Vidrára és Albakra, majd Bucsum községbe ment, az itt lakó jobbágyok azonban nem csak hogy megtagadták a hozzá való csatlakozást, de el is fogták és erről értesítették a zalathnai katonaságot. Amire azonban a katonaság megérkezett, az alsóbucsumi, a muntári és a cserbi parasztok kiszabadították Horiát, aki a megérkezett kevés számú katonaság jelenlétében Muszka község felé vonult.

Abrudbánya és Verespatak feldulása után a lázadók csapata két részre oszlott. Az egyiket Cloşca vezette az Aranyosvölgybe, a másikat Horia 19 éves János fia, az Ompolyvölgy felé. Az volt a céljuk, hogy az utjukba eső falvak lakosait felláztatják és azokkal Krakóban egyesülnek.

A Cloşca vezetése alatt álló csapat előbb Muszkára, azután Lupsára ment. Ezen két községből összetoborzott jobbágyokkal azután november 9-én megtámadta Offenbányát, amely mindenkben Abrudbánya sorsára jutott. Innen Gáld felé vette útját és egyesülve Crişan csapatjával, Krakóba ment. Horia fiának a vezetése alatt álló csapat, miután Metesd, Igenpataka, Celná, Buzásbocsárd, Magyarigen, községek lakóit felláztatotta és az ezen községekben található nemesi kuriákat elpusztította, november 11-én szintén Krakóba ment, ahol a többi csapatokkal egyesült. Az volt a céljuk, hogy Gáldot fogják elpusztítani, ebben azonban megakadályozta őket Schultz alezredes, aki katonáival éppen e napon vonult Gáldra.

November 6-án és 7-én a hunyad vármegyei románok Alsófehervármegyébe törtek be, ahol Alvinc és Borberek mezővárosokat pusztították el.

Offenbányáról november 9-én egy nagyobb csapat Szolcsva és Torockószentgyörgyöt dulta fel.

Hunyad- és Zaránd vármegyékből a lázadás átcsapott Aradvármegyébe is. A lázadók egyik csapata már novem-

ber 6-án áttört Zámnál. Obersia falu egyik lakosa, Faren Mihály lázitotta fel a környékbeli népet azzal, hogy azt mondta, hogy maga a császár parancsolta meg a magyarok kiirtását. A lázadók elpusztították Petris, Szelistye, Itya, Soborsin, Tótvárad, Gyulica, Halalis, Gavosdia, Kapruca, Berzova, Milova, Konop és Odvas községeket. Egész Solymosig hatoltak és onnan Radnát akarták megtámadni. Ebben a szándékukban azonban megakadályozta őket az aradi katonaság, amely Solymosnál megtámadva a lázadókat, közülük többeket megölt és elfogott.

November 8-ikán a Kőrösvidék parasztjai felgyújtották Galsát, ahová Erdélyből több család menekült. Páncótán megtámadták a jegyzői lakot, de az aradi katonaság szétverte őket és elfogta a bujtogatókat, akik között több román pap is volt. Erre azután Arad vármegyében helyre állott a rend.

Ez alatt a nagyszebeni főhadparancsnokság utasítására Schultz alezredes békealkudozásokat folytatott Horiával és lázadó társaival, akik a következőkben foglalták össze követeléseiket:

1. Szabadíttassanak fel a jobbágyság alól.
2. Legyenek határőrségi katonákká.
3. Bocsáttassanak szabadon azok a parasztok, akik jelenleg Gáldon vannak elzárva.

A béketárgyalások alatt szünetelt a lázadás, de miután Horia azt látta, hogy a békealkudozások nem vezetnek eredményre, újra kiadta a nemesek öldöklésére és azok vagyonának a pusztítására vonatkozó parancsát. Ezen parancs következtében november 24-én mintegy 400 főből álló csapat szállotta meg Marosillyét.

A kormánysszék november 30-án általános amnesztiát hirdetett. Az újra fegyvert fogott parasztok azonban kijelentették, hogy nekik nem kell amnesztia, mert inkább meghalnak, mint semhogyan visszatérjenek a földesuraikhoz.

A parasztság eme újabb fenyegető állását most már a katonaság sem nézte tétlenül. A terv az volt, hogy a katonaság a lázadó parasztokat minden oldalról bekeríti és megadásra kényszeríti. A parasztok szorítatva a katonák csapataitól, lemondtak a támadásról és egyedül a védelemre szorítottak. E célból Mogos, Remete, Vulkán és Bucsesd körül ledöntött fákkal eltorlaszolták az utakat. A katonaság végre is, amely egy pár helyen véres ütközetbe becsátkozott a lázadókkal, szétszórta a lázadókat és bevonult Topánfalvára. Horia, mihelyt meghallotta, hogy a katonaság Topánfalván van, feloszlatta csapatját és a hegyeken át a Feketekörös vidékére akart szökni, hogy onnan Bécsbe juthasson a császár elé.

Ez alatt Horia és Cloșca tényleg az Albak felett elterülő Szkoracset nevű nagy erdőségben bujkált, ahol december

27-én, hét román erdőőr épp akkor fogta el őket, amikor a tűz körül ültek. Horia a birkózás közben hirtelen keblébe nyult és onnan egy marék papirost kihuzva, a tűzbe dobott. Horiát és Cloşcat azután egy közeli juhász kunyhóba vitték, ahol átvette őket a katonaságnak egy cirkáló csapata. A katonaság december 31-én Horiát és Cloşcat Abrudbányára, onnan pedig Gyulafehérvárra kísérte. Crişant csak egy hónapi bolyongás után tudták elfogni Mogos községben, ahonnan február 1-én szintén Gyulafehérvárra kísérték.

Horiát és Cloşcat február 5–19-ig, tehát két hétig hordozták körül a marosmenti községekben, hogy lássa a nép, hogy vezéreit elfogták és hogy csillapuljon le.

A vizsgálat alatt többször hallgatták ki Horiát, Cloşcat és Crişant. Crişant utolsó kihallgatása után, február 13-án börtönben halva találták. Öngyilkossá lett.

Február 26-án Horiát és Cloşcat, gyilkosságért, rablásért, lázadásért halálra ítélték és 1785. február 28-án kerékbe törték. Hogy a kivégzés a népre elrettentő példa legyen, Hunyad-, Alsófehér-, Kolozs- és Szeben vármegyék minden községeiből 3 idősebb és 3 fiatalabb embert kellett Gyulafehérvárra küldeni.

A másodrendű bűnösök pedig 1–3 évig tartó börtönre ítéltettek.

A felkelők utjukban a magyar nemeseket leölték, feleségeiket és leányaikat a román parasztokhoz kényszerítették férjhez menni, kuriájukat elpusztították és azokat, akik életben maradtak, a görög keleti vallásra térítették át.

2. A „*Suplex libellum Valachorum*”.

«*Suplex libellum Valachorum*»-nak nevezik azt a kérvényt, amelyet II. Lipóthoz 1791-ben az erdélyi románok nevében Bob János, balázsfalvai görög katolikus- és Adamovics Geraszim görög keleti püspökök nyújtottak be. Ezt a kérvényt a román származású Méhes, (a volt kolozsvári román esperes fia) az erdélyi kancelláriánál levő udvari tanácsos fogalmazta, a fennebb említett két püspök és a balázsfalvai görög katolikus szerzetesek segítségével.

II. Lipót, 1791. május 18-án ezt a kérvényt Flórenben kelt leirata kapcsán, Rall tábornoknak küldte, hogy a kérvényben foglalt panaszokat az 1744-iki végzés 6. cikkének megfelelő orvoslás végett, tegye át az erdélyi országgyűléshez.

A kérvény a következő 5 pontot foglalta magában:

«1. A gyűlöletes és sértő kifejezéseket, minők csak megtört, befogadott, nem recipiált, melyek minden jogi alap és törvényes határozat nélkül szégyenfoltképpen tapadtak a román nemzetre, mellőzzék, s mint méltatlan és nyilvános sértéseket törüljék

ki a törvénykönyvekből és az Ő Felsége kegyelme által új életre hívandó román nemzet helyeztessék vissza politikai és polgári jogaiba.

2. A román nemzet kapja vissza a rendek sorában azt a helyet, mely őt az 1437-iki kolozsmonostori oklevél értelmében megilleti.

3. A nemzet görög papsága tekintet nélkül arra, hogy a nyugati egyházzal egyesülve vannak-e vagy sem, valamint nemessége, polgári és parasztnépe teljesen egyenlő legyen a többi nemzetek papságával, nemességével, polgári és parasztnépével és velük együtt részesüljön amazok minden kiváltságában.

4. A vármegyékben, a székekben, a járásokban és a községekben a tisztviselők és az országgyűlési követek választásánál, továbbá az udvari kancelláriai, kormányszéki és más egyéb tisztviselői állások betöltésénél a román nemzet számának megfelelő mértékű tekintetben részesíttessék.

5. Azoknak a vármegyéknek, székeknek, kerületeknek és községeknek, melyekben a román nemzet többségben van, román neveket adjanak. Azok pedig, melyekben a többi nemzetek vannak többségben, az illető nemzet nyelvén nevezetesnek vagy pedig vegyes, magyar-román vagy román-szász nevet kapjanak, vagy pedig minden nemzeti megnevezés elmaradjon s nevüket vegyék a bennük levő folyókról és várakról. A fejedelemség minden lakosa, vallás- és nemzetiségi különbség nélkül, ugyanazon szabadságokat és kiváltságokat élvezze és ezek egyuttal a közterheket saját teljesítési képességeik arányában viseljék.»

Ezek után statisztikai adatokkal igyekeznek bebizonyítani, hogy Erdély román nemzetiségű lakossága körülbelül egy millióra tehető és kéri Ő Felségét: engedje meg, hogy a két román püspök, papságával, a nemesség és a katonaság román nemzetiségű tagjaival együtt, egy nemzeti értekezletet tarthasson abból a célból, hogy ezt az emlékiratot az országgyűlés elé terjeszt-hessék.

Evvel a kérvénnyel az erdélyi országgyűlés, 1791. június 21-iki ülésében foglalkozott. A rendek ez alkalommal nem bocsátkoztak a kérvény tárgyalásába, hanem «ad dictaturam» tettek. A kérvény előbb július 30-án, majd augusztus 5-én került tárgyalás alá, amikor is a rendek feleletül egy határozatot hoztak, amelyet Ő Felségéhez is felterjesztettek.

E határozatban a többek között a következők foglaltattak:

«A román nemes a magyar nemessel és székelylyel egyenlő szabadságban él, a szabadosnak, akármely nemzetből legyen, egy arányu mind a szabadságuk, mind a teherviselésbeli kötelességük. A paraszt román nincs inkább megterhelve, mint más nemzetbeliek. Azonban, hogy valahogy eddig, úgy ennek utána is a maguk vallásának gyakorlásában nem fognak háboríttatni, erről

következendő című articulust adott elő a deputáció: «De libero Religionis Graeci Ritus Disunitorium exercitio» stb.

A románok eme kérvényének – Barițiu György román történetíró szerint – egyetlen egy pozitív eredménye volt és pedig az 1792-ben szentesített «De libero Religionis Graeci Ritus Disunitorium exercitio» című articulus, amely a következőleg hangzott:

«A nem egyesült görög vallásról, amely idáig az ország törvényei szerint, csupán türt vallások közé számított, e törvénycikk erejénél fogva határozatik, hogy e vallásnak összes hívei az Ő Felségétől kinevezendő püspököktől fognak függeni és hogy álláspontjukhoz képest az ország többi lakóival egyenlő bánásmódban részesüljenek, a közterhek viselésében és más egyéb szolgáltatásokban amazoknál inkább ne terheltessenek.»

III. FEJEZET.

Az 1848/9-iki események és a románok.

1. A balázsfalvai román népgyűlés.

Az 1848-iki évi március hó 15-én Budapesten lezajlott események hatása alatt, a marosvásárhelyi felebbviteli törvényszéknél alkalmazott román joggyakornokok (kancellisták) Jancu Ábrahámmal az élükön, a balázsfalvai román intelligenciával egyetértőleg elhatározták, hogy az erdélyi románok politikai maguktartásának a megállapítása céljából, a husvétot követő vasárnapon, az ugynevezett Szent Tamás vasárnapján, román népgyűlést hívnak össze Balázsfalvára, amelynek hírére az egyes románlakta községekben, a husvétii szünidőre hazament balázsfalvai tanuló ifjuság terjesztette.

A kormányzék, habár Leményi János balázsfalvai görög katolikus és Şaguna András nagyszebeni görög keleti püspökökhöz intézett rendeletében betiltotta a tervbe vett népgyűlés megtartását, mindazonáltal Leményi püspök kérelmére megengedte, hogy a püspökök külön-külön, a maguk székhelyére össze hívassák, a románok óhajításait magában foglaló és az országgyűléshez benyújtandó kérvény tárgyában, a papság és az értelmiség képviselőit.

Leményi püspök erre azután a görög katolikus espereseket és az értelmiség tagjait május 15-ére hívta össze. A nagyszebeni görög keleti szentszék – Şaguna távollétében – ugyancsak május 15-ére hívta össze a görög keleti espereseket és az értelmiség kiválóbb tagjait. A meghívókban azonban nem lett megjelölve a gyűlés helye.

A két román püspök, amikor kihirdette a Szent Tamás va-

sárnapjára összehívott gyűlés betiltását, kihirdette a május 15-iki gyűlés összehívását is.

A Szent Tamás vasárnapi gyűlés, a kormányzék rendelete dacára is megtartott Balázsfalván, amelyre tömegesen jöttek el a szomszédos románlakta községek lakosai. A gyűlésen, amelyen a román nép óhajairól több beszéd hangzott el, tudtára adták az összegyűlt népnek, hogy május havában fog megtartani a románok nagy népgyűlése.

A Szent Tamás vasárnapi gyűlés után egyre növekedett az erdélyi románok izgatottsága, amely Erdély különböző részeiben már tettelegességekben és a hatóságok iránti ellenszempülésében tört ki. Ez az izgatottság a husvéti ünnepekre hazament román tanuló ifjuságnak tulajdonítható, akik azt a hirt terjesztették, hogy a május 15-én megtartandó román népgyűlésen fel fogják osztani a földesurak birtokait.

A román népgyűlés, amelyen 20.000-nél több román vett részt, (a román történelmi írók szerint azon 40.000 román volt), 1848. május 15–17-én, a Balázsfalva mellett elterülő «görög rét»-en és azóta, a románok által «Câmpul libertății»-nek («Szabadság mező»-nek) elnevezett mezőségen tartott meg, amely népgyűlésen Şaguna András, az akkori nagyszebeni görög keleti és Leményi János, az akkori balázsfalvai görög katolikus püspökök elnököltek. A népgyűlésen kormánybiztosokként gróf Bánffy Miklós alsófehérvármegyei főispán és Szabó Lajos kormányzégi tanácsos voltak jelen. A gyűlésre azok a románok is nagy számban jöttek el, akik már régebben kivándoroltak a román fejedelemségekbe.

Az első ülést május 15-én tartották meg, amelyen a következő határozatokat hozták:

«1. A «görög rét», amelyen a gyűlés tartatik, e nap (emlékezetére, «Câmpul libertății»-nek («Szabadság mező»-nek) fog ezentul neveztetni.

2. A román nemzet kinyilatkoztatja, hogy állandóan hű marad Ő Felségéhez, Ausztria császárához, Magyarország királyához, Erdély nagyfejedelméhez és a felséges ausztriai házhoz.

3. A román nemzet önálló nemzetnek és politikailag, az egyenlő szabadságok alapján, Erdély integráns részének nyilatkoztatja ki magát.

4. A román nemzet a következő hűségi esküt teszi:

«Én, N. N. esküszöm az Atya és a Fiu és a Szent Lélek egy élő Istennek a nevében, hogy hűséges leszek V. Ferdinándhoz, Ausztria császárához és Erdély fejedelméhez, valamint az ausztriai dicsőséges uralkodóházhoz; barátja leszek Ő Felségének és a haza barátjainak; ellensége leszek ezek ellenségeinek; mint román, a jog és a törvény útján, mindig fenn fogom tartani a mi román nemzetünket és azt minden erőmből meg fogom védeni bármily támadással és igazságtalansággal szemben;

sohasem fogok a román nemzet jogai és érdekei ellen dolgozni, hanem megtartom és meg fogom védeni a mi román vallásunkat és nyelvünket, valamint a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget. Ezeknek az elveknek az alapján tiszteletben fogom tartani az összes erdélyi nemzeteket, akiktől azonban szintén megvárom, hogy hasonlólag tisztelje az én nemzetemet is. Nem fogom megkísérelni, hogy bárkit is elnyomjak, de azt sem fogom eltűrni, hogy minket bárki is elnyomjon. Tehetségemhez képest közre fogok működni az iránt, hogy a jobbgység megszűntettség, hogy az ipar és a kereskedelem felszabadítottassék, hogy az igazságosság megerősítettassék, hogy a humanitás, a román nemzet és a haza javára előmozdítottassék. Isten engem úgy segélyjen és úgy adjon örök életet lelkemnek. Amen.»

A második ülés május 16-án tartatott meg, amelyen, miután kimondatott, hogy a románság nem kíván addig az unió kérdésében nyilatkozni, míg nem fog elismertetni Erdély negyedik törvényes nemzetéül, a következő 16 pontban foglalt határozatot hozta:

«1. A román nemzet politikai tekintetben nemzeti autonómiát kér, hogy annak keretén belül, mint román nemzet érvényesülhessen, hogy az országgyűlésbe, számának megfelelő arányban küldhessen képviselőket, hogy a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a katonaság minden ágazataiban számának megfelelő arányban legyenek tisztviselői, hogy az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban a saját nyelvüket, a román nyelvet használhassák. Ezzel kapcsolatban egy általános román nemzeti gyűlésnek évenkénti összehívását és egy állandó nemzeti komiténak a szervezését kéri. Továbbá azt kéri, hogy a törvényekben és az Erdélyben élő többi nemzetek nyelvében, románoknak és ne oláhoknak neveztessenek.

2. Kéri, hogy mind a két román egyház, minden más egyháztól teljesen szabad és független legyen, továbbá, hogy egyházaik ugyanazokban a jogokban és kiváltságokban részesíttessenek, mint az ország többi egyházai. Kéri a román érsekségnek és az évi zsinatoknak, a régi jog alapján való visszaállítását, amely zsinat papi és világi képviselőkből álljon és hogy ez a zsinat szavazattöbbséggel válaszsza szabadon, a saját tetszése szerint a román püspököket. Hogy ha a többi nemzetek és egyházak püspökei tagjai lesznek az országgyűlésnek és hogy ha azoknak az egyházaknak a káptalanjai is képviselve lesznek az országgyűlésen, úgy a román egyház, a saját püspökeinek és káptalanjainak, illetve egyházi tanácsainak hasonló jogokat kér.

3. Kéri a robotoknak és tizedeknek a megszüntetését.

4. Kéri a céheknek a megszüntetését és ezzel kapcsolatban a teljes ipari és kereskedelmi szabadságot.

5. Kéri a vámoknak és mindazoknak a nehézségeknek az elhárítását, amelyek megakadályozzák a szomszéd államokkal való

kereskedelmet; kéri továbbá a marhatenyésztésre vonatkozó adó megszüntetését is.

6. Kéri a kiaknázott ércekre kivetett tizedeknek a megszüntetését.

7. Kéri a teljes szólás- és sajtószabadságot, valamint az utóbbira vonatkozó kauciónak az eltörlését.

8. Kéri az egyéni szabadságnak, valamint a szövetkezeti és a gyülekezeti jognak a biztosítását.

9. Kéri az igazságszolgáltatásba a nyilvános és szóbeli eljárás behozatalát, a bűnügyekben pedig az esküdszékek felállítását.

10. Kéri a népnek az általános felfegyverzését, vagyis a román nemzeti őrség felállítását és a határőrvidéki katonaság megszüntetését. Ezeknek a megvalósításáig azonban maradjanak meg a határőrök, még pedig a lakosság régi számának az arányában és legyenek saját nemzetükhöz tartozó tisztjeik.

11. Kéri, hogy állíttassék fel egy vegyes bizottság, amely tárgyalja és döntse el a falusi népnek azon panaszait, amelyeket az agrár, az erdészeti és territorális ügyekben előterjeszt.

12. Kéri a román papságnak az állami kincstárból, a többi felekezetek papjaival való egyenlő dotálását, valamint a püspöki rezidenciának és a püspöki székesegyházaknak az államkincstár által való felépítését.

13. Kéri az összes községekben, mezővárosokban és városokban román nemzeti iskolának a létesítését, valamint technikai intézeteknek, papi szemináriumoknak és egy román nemzeti egyetemnek a létesítését és azoknak az államkincstárból, a románok számának az arányában való dotálását, kér továbbá a tanszemélyzet számára választói jogot és teljes tanszabadságot.

14. Kéri a teljesen egyforma közteherviselést, még pedig az adózók vagyonának az arányában, valamint az összes kiváltások eltörlését.

15. Kéri, hogy az Erdélyben lakó összes nemzetekből megalakítandó általános gyűlés, a szabadság, az egyenlőség és a testvériség alapján, Erdély számára egy új alkotmányt dolgozzon ki, továbbá hogy ugyanezen az alapon a bűnügyi és a kereskedelmi törvénykezés minden ága számára hozzon új törvényeket.

16. A román nemzet azt kéri, hogy amíg a román nemzet nem lesz szervezve és nem lesz az országgyűlésen döntő szavazata, addig a vele együtt lakó többi nemzetek ne vessék fel Erdélynek Magyarországgal való uniójának a kérdését; ha mindazonáltal az országgyűlés döntene ebben a kérdésben, a román nemzet ezen ügyben hozott bármilyen határozat ellen tiltakozik, mint olyan ellen, amely de nobis sine nobis hozatott.»

Ezután két küldöttség választatott és pedig: az egyik Şaguna elnöklete alatt 30 tagból, amely a románok fennebbi követeléseit Bécsbe a császár elé terjeszsze; egy másik pedig Leményi

elnöklete alatt 100 tagból, amely a kolozsvári országgyűlésnek adja tudomására ezeket a követeléseket.

Választatott még Şaguna elnöklete alatt egy 25 tagból álló és Nagyszebenben székelő állandó bizottság – komité – is, amelynek azt tűzték ki feladatául, hogy várja be az ezen követelésekre adandó válaszokat és azután hívjon össze román nemzeti gyűlést.

A harmadik ülés május 17-én tartott meg, amelyen, miután hitelesítették az ülések jegyzőkönyvei, elhatározott, hogy a «Szabadság mező»-n, az ott lefolyt események emlékezetére egy emlékoszlop emeltessék.

2. A románok felkelése

Az 1848. május 29-én megnyitott kolozsvári országgyűlés amelyen a románok közül Leményi János görög katolikus püspök, Bohaţel Sándor, Hátszeg- és Papfalvi Konstantin, Vajdahunyad követői vettek részt, május 30-iki ülésében mondta ki azon egyhangulag hozott határozatot, hogy Erdély uniál Magyarországgal. Az erről szóló törvényt V. Ferdinánd 1848. május 10-én erősítette meg.

Az országgyűlés a balázsfalvai kérvényre vonatkozólag határozatilag kimondotta, hogy az abban felsorolt sérelmek, az 1848-iki magyarországi törvények folytán, amelyek az unió következtében Erdélyre is kiterjednek, elenyésztek; a függőben maradt kérdéseket pedig az ország összes lakosainak a képviselőiből alakulandó közös törvénykezés lesz hivatva elbírálni.

A balázsfalvai gyűlésen kiküldött bizottság Innsbruckba ment az uralkodóhoz, aki a balázsfalvai román népgyűlésen hozott határozatra vonatkozólag kijelentette, a nála személyesen megjelent bizottságnak, hogy miután Erdélynek Magyarországgal való uniója, Erdély összes lakóinak nyelv és valláskülönbség nélkül ugyanazon jogokat adja, a románok óhajainak legnagyobb része teljesítve van.

A küldöttséget ez a válasz nem elégítette ki és ezért újabb kérvényt nyújtottak be Ő Felségéhez. E kérelemben arra hivatkozva, hogy míg az április 25-iki osztrák alkotmány, a monarchia összes népeinek biztosítja nemzetiségét és nyelvét, addig az unió törvény, a román nemzetet megsemmisíti, mert azt a magyarországi törvények alá helyezi, amelyek csakis magyar nemzetet és magyar nyelvet ismernek el, amiért is arra kéri Ő Felségét, hogy az unió tárgyában hívjon össze egy, az összes nemzetek számarányának megfelelő képviselőkből összeállítandó országgyűlést.

Amíg a küldöttség Innsbruckban járt, az Alsófehér-vármegegyében levő Mihályfalván és Koslárdon, a román jobbagyok – a balázsfalvai népgyűlés határozatainak a hatása alatt

– megtagadták a jobbágyszolgálatokat és elfoglalták a földesurak majorsági birtokait, amelyekről azt mondták volt, hogy azok egykoron az ő birtokaik voltak. A nevezett községekben a zavargások olyan méreteket vettek, hogy a vármegye a rend helyreállítására katonaságot küldött.

Erre a koslárdiak teljesen lecsillapodtak. A mihályfalvaiak azonban január 2-án a katonaság láttára, a segítségükre siető mintegy 3–4000 főnyi, kaszákkal és vasvillákkal felfegyverkezett oláhcsesztvei, óbrázsai és karácsonfalvai román jobbágyokkal megtámadták a katonákat, akik erre a tömeg közé lőttek és egy pár ember eleste és megsebesülte után helyre állították a rendet.

A mihályfalvai véres esetet a nagyszebeni román komité tagjai izgatásra használva fel, azt híresztelték a románok között, hogy ez már kezdetét jelenti ama polgárháborúnak, amelyet a magyarok a románok ellen indítottak.

A kormányzék által, az ezen ügyben megindított vizsgálat nemcsak azt derítette ki, hogy a mihályfalvi jobbágyokat a román komité tagjai bujtották fel, hanem még azt is, hogy a komiténak az a célja, hogy a román nép fegyveres felkelését előkészítse.

A vizsgálat befejezte után, a kormányzék június hó elején feloszlatta a komitét és annak egyes tagjai ellen vizsgálatot indított. Miután a komité ennek dacára is tovább működött és tagjai továbbra is izgattak, a kormányzék augusztus 7-én kelt rendeletében gróf Béli Ferenc dobokavármegyei főispánt kormánybiztosul küldte Nagyszebenbe. Gróf Béli augusztus 18-án elfogatta a komité tagjai közül: Laurianut (magyarországi illetőségű romániai alkalmazott), Balaşiescut és magához vette a komité irattárát. Barnuţiunak azonban, aki az ablakon keresztül szökött meg és Orlátra menekült, sikerült a vesztemi és a rakovicai román határőröket és a szkoréikat felizgatni. Ezek bejöttek Nagyszebenbe és követelték a komité elfogott tagjainak a szabadon bocsátását; amire azután Pfersmann tábornok augusztus 25-ikén ki is bocsátotta Laurianut és Balaşiescut, akik szintén Orlátra mentek, ahol Barnuţiu tartózkodott.

Az I. számú határezred, ezeknek a bujtogatására, a nagyszebeni főhadparancsnokság engedelmével, szeptember 11-én nemzeti értekezletet tartott Orláton, amelyen amidőn lényegükben megújították a balázsfalvai gyűlésen kifejezésre juttatott követelményeket, kijelentették hogy csak is a császár kormánya alatt akarnak állani és éppen ezért a magyar hadügyminisztert nem ismerik el és rendeleteinek nem fognak engedelmeskedni.

Miután pedig nemcsak az I. határezred, hanem még a naszódi II. számú román határezred is e térre lépett, még pedig július hó 12-én: az erdélyi románok maguktartása mind veszélyesebbé kezdett válni.

E közben a komité felhívására, egy újabb gyűlés megtartása céljából, szeptember 16-án mintegy 2000 főből álló, kaszákkal és vasvillákkal felfegyverkezett tömeg jött Balázsfalvára, ahol a megjelent Jancu Ábrahám és Axente Szever is mintegy 6000 felfegyverkezett móccal.

A gyűlés szeptember 25-én tartatott meg, amelyen Barnuțiu, Laurianu és Papiu Ilarion is részt vettek.

A gyűlésen kimondták, hogy a magyar alkotmányt nem ismerik el, hanem követelik, hogy az április 25-iki osztrák alkotmány Erdélyre is kiterjesztessék. Ez a gyűlés azt is kimondta, hogy minden fegyverfogható román férfi 17 éves korától 50 évig tartozik katonáskodni.

A gyűlés azután a 25 tagból állott komité helyett egy 6 tagból álló komitét választott, amely addig fog működni, amíg a háborus mozgalmak el fognak mulni. A gyűlés ezt a komitét a főhadtestparancsnokság alá rendeli.

Ezen komité, mint valóságos román nemzeti kormány rendezkedett be Nagyszebenben. A komité ügyei egy pár nap alatt annyira felszaporodtak, hogy még 8 taggal egészítette ki magát. A főhadparancsnokság a katonai kincstárból, a komité tagjainak 100–100 ft. havi fizetést utalványozott.

Ez alatt Magyarországon kiütött a forradalom, Erdélyben pedig Puchner nagyszebeni főhadparancsnok október 10-én kiadott köriratában azon ürügy alatt, nehogy kiirtsák a magyarok a többi népeket, elrendelte a magyarság lefegyverezését.

Erre a románok a magyarság lefegyverzésének ürügye alatt, megkezdték a magyarok elleni támadásaikat és feldúlták Veresegyházán, Krakóban, Vesződön, Mihálvfalván, Örményszékesen, Csanádon, Balyavölgyön, Kisenyeden, stb. a nemesi kuriákat.

Október 17-én adta ki a főhadtestparancsnokság a román felkelő csapatok harctéri szolgálatára vonatkozó utasításait.

A román nemzeti komité október 19-én két kiáltványt adott ki és pedig az egyiket a román, a másikat pedig a magyar és székely nemzethez. E két utóbbiakat arra hívták fel, hogy mondjanak le azon törekvésükről, hogy megfosszák az egyes néptörzseket nemzetiségüktől. Végül arra hívják fel a magyar és székely nemzetet, hogy egyesüljenek a románokkal, különben véres harcot fognak ellenük indítani.

Október 21-én a román csapatok Gyulafehérvárt támadták meg, de onnan a magyar nemzetőrség kiverte őket.

Alsófehérvármegyének mintegy 120 községét Axente prefekt fegyverezte le. Zaránd vármegyében pedig Butean prefekt hajtotta végre a lefegyverzést. Október 22-én Kőrösbányát fegyverezték le. Október 22-én Dobra prefekt vezetése alatt Zalathnára törtek, amelyet felgyújtottak, a magyarság pedig Gyulafehérvárra akart menekülni, de a román csapatok

utolérve őket, Prészákán közülük többeket megöltek. Zalathna teljesen a tűz áldozatául esett, a féket vesztett tömeg pedig elrabolt mindent, ami csak a keze ügyébe került.

November 13-án a román felkelők Felvincet gyujtották fel, majd Tordát foglalták el. Háromszéket kivéve, november közepétől kezdve, az egész Erdély a császári hadsereg és a román felkelők kezében volt, amelynek élén Jancu Ábrahám, felsővidrai születésű ügyvéd állott.

A december 2-iki trónváltás híre december 13-án érkezett Nagyszebenbe. Puchner időközben összehívta a románok nemzeti gyűlését még pedig a görög keletieket Nagyszebenbe, a görög katolikusokat pedig Balázsfalvára. Ez utóbbi gyűlés azonban nem tartatott meg.

A Nagyszebenben december 28-án Şaguna elnöklete alatt megtartott gyűlésen egy 13 pontból álló határozatot hoztak, a melyben a többek között tiltakoztak Erdélynek Magyarországgal való uniója ellen.

A gyűlés eme határozatait Şaguna vezetése alatt egy küldöttség vitte Olmützbe az uralkodóhoz.

Şaguna ez alkalmat arra használta fel, hogy tanácskozásokat folytatott az Olmützben levő magyarországi és bukovinai románokkal, akikkel azután kiegészítette a bizottságot. Így bevonta a bizottságba Hurmuzachi Eudoxius és Botnar Mihály bukovinai reichsrati képviselőket is, azonkívül a bánági románság képviselőjében Dobran János udvari ágenszt, Mocsonyi János és Mocsonyi Lucian nagybirtokosokat is.

A küldöttség február hó 25-ikén Ő Felségéhez, a monarchiában élő összes románok nevében kérvényt nyújtott be, a melyben a többek között az Ausztriához tartozó államokban élő összes románoknak, egy autonóm nemzetté való egyesülését kérte.

Erre a kérvényre július 18-án kapta meg Şaguna az összminiszterium válaszát. Miután pedig eme válasz által a románok még távolról sem látták teljesítve követeléseiket, Şaguna július 30-án a románok válaszára egy újabb kérvényt nyújtott be a birodalmi miniszteriumhoz, amely kérvényben megismételték eddigi követeléseiket.

E közben Torda, Medgyes, Szeben és Déva között elterülő vidék a román prefektek és tribunok hatalmába esett. Popovics szászsebesvidéki alprefekt csapatával január 5-én Szászvárost támadta meg és a városra hadisarcot vetett ki.

Axente csapatjai Salca tribun vezetése alatt január 8-án támadták meg Nagyenyedet, amelyet január 9-én és 10-én pusztítottak el teljesen. A felkelők előbb kirabolták a várost, később pedig felgyújtották. Nagyenyedről mintegy 2000 ember menekült el Torda, Tövis és Gyulafehérvár felé. A menekülők közül igen sokan elpusztultak utközben.

Axente csapatai január 18-án Nagyenyed után Nagylakot, Harit és Borosbenedeket támadták meg, ahol sok magyar család pusztult el.

Eközben Bem bevette Nagyszeben, amire a román komité tagjai a pénztárral és a levéltárral együtt Vöröstoronyra szöktek. Nagyszeben bevétele után a román felkelésnek is vége lett mindenütt, kivéve az Érchegységben lévő mócok vidékét, amelynek fegyveresei felett teljhatalmulag Jancu Ábrahám rendelkezett. Ide vonultak a Bem győzelmei előtt a Maros, a két Küküllő völgyéből és a Szamos mentéről Axente, Prodan, Buteanu, Moldovanu, Vlăduțiu stb. prefektek.

A magyar csapatok az Érchegységben tartózkodó felkelőkkel szemben csak arra szorítottak, hogy megakadályozzák azokat abban, hogy lecsaphassanak a szomszédos völgyek helyiségeibe.

Ebben az időben a debreceni országgyűlés román nemzetiségi tagjai mindent elkövettek az iránt, hogy a románokat kibékítsék a magyarokkal. Kossuth Lajos szintén a békét óhajtotta és e célból Drágos János képviselő közvetítésével kezdett Jancuval tárgyalni, még pedig Jancu óhajára április 20-án Mihelényben, ahol Jancun kívül több alprefekt volt jelen. A tárgyalások kedveztek a békének, amiről Drágos személyesen értesítette Kossuthot Debrecenben. Drágos, Kossuthnak a megkövetendő békére vonatkozó levelével május 3-án érkezett Abrudbányára. Egyedül Axente volt ellene a békének és tiltakozott az ellen, hogy a prefektek békét köthessenek és ez ügyben egy népgyűlés összehívását követelte. Jancu a kívánt népgyűlést május 5-ére hívta össze Topánfalvára, ahol Drágos is megjelent. A népgyűlés, Axente, Bálint prefekteket és hiiveiket leszámítva elfogadta a békét. Drágos és a prefektek Abrudbányára mentek a további béketárgyalások folytatására, amikor Hatvani, Kossuth engedelmével és a hadügyminisztérium határozott tilalma ellenére, váratlanul Abrudbánya alá érkezett csapatával. Habár Drágos figyelmeztette Hatvanit az ebből származható veszélyre és távozásra szólította fel, ő mindazonáltal bevonult Abrudbányára és mindjárt éjjel elszedte a románoktól a fegyvert és egy pár román embert, akinél fegyvert talált elrejtve, befogatott és kivégeztetett.

Miután Jancu és a többi prefektek Hatvani bevonulásában és ténykedésében árulást láttak, Jancu május 9-én négy oldalról támadta meg csapatával Abrudbányát, ahonnan Hatvani Brádra menekült. Miután behatoltak a felkelők a városba, Drágost, akit a történetek után árulónak tartottak, darabokra vagdaltak. A felkelők azután a magyarokat támadták meg. Ez alkalommal igen sok abrudbányai és verespataki magyar pusztult el.

Hatvani katonáit Jancu csapatai az Abrudbányától

Zalathna felé vezető uton május hó 21-én futásra kényszerítették. A Hatvani katonái között levő legionáriusok közül csak 6 maradt életben. A katonák nagyobb része megmenekült. A román felkelők a bucsum-cserbi hidnál, a katonasággal együtt menekülő polgárok közül többeket kivégeztek. Az életben maradtak, mintegy 200-an Bucsudre menekültek, ahol ezeknek legnagyobb részét a felkelők szintén kivégezték.

Miután a Hatvani veresége felbátorította a felkelőket, ezek újabb támadásokra gondoltak. Így Axente csapatai május 17-én Gyulafehérvárra hatoltak be, ahonnan május 31-én a magyar seregek ellen intéztek támadást, de a magyar seregek visszaverték őket, mire a felkelők a havasok közzé menekültek.

Bem tábornok báró Kemény Farkas ezredest bizta meg, hogy verje szét a havasi felkelőket. A csatározások június 7-től 12-éig Bucsudnál, Vulkánhegy és Blázsény között, Csurilásánál, Sohodolnál, az Abrudbányához közel levő Sohárhegynél folytak le, ahonnan Kemény katonái Topánfalváig üzték a felkelőket, akik június 13-án újból megtámadták Kemény katonáit, akiket Abrudbányára akartak beszorítani. Kemény azonban Zalathnára, onnan pedig Magyarigrenre vonult vissza.

Ezután még csak egy számottevő ütközet volt a felkelők és a magyar csapatok között, amelyeket Vasváry vezetett. Mariselnél, Funtenellánál (Golubnál), Hév-Szamosnál lezajlott csatározások után a magyar seregek visszavonultak.

Ezek után újabb békealkudozások kezdődtek a magyarok és románok között, amelyek azonban a magyar szabadságharc leveretése folytán megszakadtak.

A szabadságharc leveretése után Erdély, báró Wohlgemuth Lajos altábornagy katonai kormányzó alá került, aki augusztus 11-én kelt rendeletében meghagyta, hogy Erdély minden polgára szolgáltsa át fegyverét az illetékes hatóságoknak. Jancu erre seregét feloszlatta, Bálint és Axente azonban továbbra is fegyverben maradtak, amire azután a kormányzó szeptember 2-án elrendelte a román csapatok lefegyverzését és feloszlását.

Miután a szabadságharc leveretése után, a románok semmit sem kaptak meg azon követelményeikből, amelyeket az 1848. május 15-iki balázsfalvai és későbbi gyűléseikben kérvény alakjában terjesztettek az uralkodóhoz, 1850. március 6-án egy 37 tagból álló román küldöttség jelent meg Bécsben Ő Felsége előtt.

A küldöttség Ő Felségének egy kérvényt adott át, amelyben az iránt panaszkodtak, hogy az új területi beosztás következtében nem hasított ki a kompakt tömegben lakó román-ság számára egy külön terület; azután, hogy a románlakta vidékeken nem alkalmaztatnak román tisztviselők.

Ennek a kérvénynek egyedüli eredménye az volt, hogy a bécsi kormány 24000 forintot küldött a prefekteknek, költségeik

kárpótlásául, majd egy év múlva 60000 forint kárpótlást adott a román templomoknak, amelyek a felkelésben elpusztultak.

Jancu Ábrahám pedig, aki a felkelők élén állott, látva, hogy a románok követelményeikből semmit sem voltak képesek megvalósítani, elkeseredésében megőrült.

IV. FEJEZET.

A románok mozgalmi 1860–1881-ig.

Az 1860. október 20-iki diploma után Ő Felsége az erdélyi országgyűlést 1863. július 1-ére Nagyszebenbe hívta össze. A választások az 1848-iki törvények alapján történtek. Ez az országgyűlés a 120 választott képviselőn kívül, (akik közül 42 magyar és székely, 32 szász és 46 román volt), még az ugynevezett regalistákból állott, akiket Ő Felsége nevezett ki. A nagyszebeni országgyűlésen nem vettek részt a magyar képviselők és regalisták. Az országgyűlés az uralkodó által is szentesített két törvényt hozott és pedig az egyikben az erdélyi románok, valamint a görög katolikus és görög keleti román vallás, a többi erdélyi nemzetekkel és vallásokkal egyenlő joguaknak mondatnak ki; a másikban pedig a magyar és a német nyelv mellett, a román nyelv is elfogadtatott a közhivatali érintkezésekben. Ugyancsak ez az országgyűlés a bécsi birodalmi tanácsba 26 tagot küldött ki, akik közül 13 román volt. Ezt az országgyűlést 1864. október 29-én zárták be.

Az új országgyűlés 1865. november 18-ára lett Kolozsvárra összehívva. A választások erre az országgyűlésre az 1791. évi XI. törvény szerint történtek. Ez az országgyűlés dekretálta Erdélynek Magyarországgal való unióját, amely ellen a jelen volt 29 román képviselő és regalista külön véleményt terjesztett be.

Ő Felsége az ezen országgyűlésnek a feliratára, december 25-én kelt válaszában megengedte, hogy a pesti, ugynevezett koronázási országgyűlésre az erdélyiek is küldjenek 73 képviselőt, akiknek a megválasztása az 1848-iki törvény értelmében rendeltetett el, a regalistákat pedig a főrendiházba hívták meg.

E közben 1865 december hó 10-én már megnyílt a pesti országgyűlés, amelybe a tulajdonképpeni Magyarországból és a bánáti részekből összesen 24 román képviselő jutott be.

Az erdélyi részekben, erre az országgyűlésre 1866. február 28-án és az azt követő napokon tartattak meg a választások. Az erdélyi románok egy része ezekkel a választásokkal szemben passzivitásban maradt; a románok legnagyobb része azonban, habár hangoztatták, hogy továbbra is ragaszkodnak Erdély külön autonómiájához, mindazonáltal részt vettek a választási küzdelmekben, amit különben azzal indokoltak, hogy az uralkodó iránti

lojalitásuk kötelezi őket arra, hogy eleget tegyenek a koronázásra való meghívásnak. A választásokon Erdélyből összesen 14 román képviselő jutott mandátumhoz.

Ezek szerint tehát Magyarországból és Erdélyből, az 1865. december 10-ére összehívott pesti országgyűlésen összesen 38 román képviselő volt.

A magyarországi és a bánáti részekből való román képviselők, Mocsonyi Antal elnöklete alatt külön parlamenti klubot alakítottak.

Az erdélyi román képviselők, habár ők is beléptek a román képviselők parlamenti klubjába, mindazonáltal egy külön politikai programot állítottak össze, amely főbb vonásaiban a következő volt:

«Az erdélyi román képviselők elismerik, hogy vannak olyan ügyek:

1. a melyek közösek Erdély és Magyarország között;
2. amelyek közösek Erdély és Magyarország, valamint az összbirodalom között és
3. amelyek kizárólag csak Erdélyt érdeklik.

Ennek megfelelőleg követelik, hogy Erdély és Magyarország közös ügyei a magyarországi közös országgyűlésen tárgyalassanak és hogy azok, a magyar szent koronához tartozó országok közös felelős kormánya által kezeltessenek. Ennek folytán amidőn elismerik, a magyarországi kormánynak Erdélyre is kiterjedt fenhatóságát, követelik hogy az erdélyi képviselők, a Magyarországon fennálló választási törvények szerint választassanak és hogy a választókerületek egy és ugyanazon kulcs szerint alakíttassanak.

Követelik, hogy az összbirodalom közös ügyei, egy olyan delegáció által intéztessenek, amelynek tagjait a Lajthán tuli tartományok és Magyarország szent koronájához tartozó országok fognak kiküldeni. Ebbe a delegációba Erdély, úgy mint Horvátország, az erdélyi nemzetekre való tekintettel, azok számára nyának megfelelő delegátusokat fog küldeni.

Követelik, hogy a kizárólag Erdélyt érdeklő ügyek, az erdélyi tartománygyűlésen tárgyalassanak, amely a népképviselőlet alapján állíttassék össze.

Követelik továbbá a románoknak és azok vallásainak az egyenjogusítását és eme vallások egyházainak az autonómiáját; a román nyelvnek a magyar és a német nyelvvel való egyenjoguságát és annak az összes hivatalokban való használatát; a románoknak a közhivatalokban, számarányuknak megfelelő alkalmaztatását; iskoláiknak az államkincstárból való javadalmazását és egy román egyetem felállítását.

Követelik végül, hogy a románok egy nemzeti főnök alá helyeztessenek és hogy Erdély címerében foglaltassék be a román nemzetnek a jelvénye is, azaz: egy kősziklán álló sas,

amely keresztet tart a szájában. A románoknak legyen meg a saját: kék, sárga és vörös szinekből álló zászlójuk, stb.»

Az erdélyi képviselők ebből a programból semmit sem tudtak megvalósítani.

A háboru miatt bezárt országgyűlés csak 1866. november 19-én nyitott meg újra és miután a románok előtt nyilvánvalóvá lett, hogy nemsokára meg fog valósulni Erdélynek Magyarországgal való uniója: «A román irodalom és a román nép közművelődésének erdélyi egyesületé»-nek (Astra), 1866-ban Gyulafehérvárott megtartott közgyűlése alkalmából, az oda összegyűlt román értelmiség egy konferenciát tartott, amelyen a fiatalabbak azt követelték, hogy Erdély autonómiájának a fentartása érdekében, Şaguna és Şuluţ érsekek vezessenek Bécsbe Ő Felségéhez egy küldöttséget. Ezt azonban az érsekek, hivatkozással a politikai viszonyokban beállott változásokra, megtagadták.

Ezen közgyűlés után Erdély autonómiájának a fentartása céljából, a román értelmiség egy memorandumot dolgozott ki, amelyet Erdélyből 1493 román irt alá. Ennek a memorandumnak azonban, amelyet 1866. december 31-én Dr. Raţiu János, tordai ügyvéd személyesen adott át Bécsben Ő Felségének, semmi eredménye sem volt.

A koronázás megtörténte után, 1867. június 20-án Ő Felsége szentesítette az 1848. évi I. törvénycikket, amely kimondta Erdélynek Magyarországgal való unióját és ezzel kapcsolatban, hatályon kívül helyezte az 1863/4. évi nagyszebeni országgyűlés határozatait.

Habár az országgyűlés több olyan törvényt hozott, amelyek a románok kívánságainak egy részét kielégítette: az erdélyi részeken lakó románok mégis elégedetlenek voltak Erdélynek az uniója miatt.

A tulajdonképpeni magyarországi románok, az erdélyi részeken lakó románokkal szemben, mérsékelt politikát követtek.

A tulajdonképpeni magyarországi románok között az első lényegesebb nemzetiségi mozgalom Arad vármegyében indult meg, ahol is az 1867. december hó 26-ikán megtartott konferencián szerveztetett az aradvármegyei «román nemzeti párt», amely programjában a többek között ama óhajának adott kifejezést, hogy a románok és azok vallásai mielőbb egyenjogúak legyenek az ország többi népeivel és vallásaival.

Az aradvármegyei románok konferenciáját jóval megelőzte a bánáti részeken lakó románoknak, 1860. november 18-án és 19-én Temesváron, Dobra Sándor lugosi görög katolikus román püspök elnöklete alatt megtartott konferenciája, amely kérte: 1. Hogy Bánát mint román terület, egy külön kapitányságot képezzen és adassék számára külön autonómia. 2. Hogy biztosítsák a román nép nemzeti élete. 3. Hogy román születésű legyen a kapitányság élére állítandó politikai főnök. 4.

Hogy a román nyelv legyen a kapitányság hivatalos nyelve. 5. Hogy a bánati románok szabadon választhassák meg a kapitányság élére állítandó politikai főnököt. 6. Hogy azt a választást Ő Felsege hagyja jóvá.

Erdély uniója az erdélyi románokat két táborra osztotta. Az egyik tábornak, az ugynevezett, «aktivisták»-nak, akiknek az élén báró Şaguna András, nagyszebeni görög keleti román érsek állott, az volt a véleményük, hogy a románok csakis úgy valósíthatják meg követeléseiket, ha részt vesznek a képviselőválasztásokban és így a magyar parlamentben. Az aktivistákkal szemben állott a másik tábor, amelyet «passzivisták»-nak neveztek, akiknek az élén Vancea János, balázsfalvai görög katolikus román érsek és Bariţiu György, román publicista voltak, akiknek az volt a véleményük, hogy a dualizmus által beállott új politikai helyzettel szemben, a románoknak vissza kell vonulniok a magyar parlamentből és sérelmeiknek a parlamenten kívül kell kifejezést adniok.

Miután a két politikai tábor között heves és kiméretlen küzdelem fejlődött ki, a két tábor vezető férfiai egy közös konferencia megtartásában egyeztek meg. A konferencia 1869. március 7-én és 8-án tartatott meg Szerdahelyen.

Ez a konferencia a teljes passzivitást mondotta ki és egy 25 tagból álló és Nagyszebenben székelő nemzeti komitét választott. A belügyminiszter azonban március 18-iki rendeletével feloszlatta ezt a nemzeti komitét és beszüntette annak működését.

Eme konferencia után az aktivisták, Şagunával az élükön, egy 57 pontból álló memorandumot terjesztettek a magyar parlament elé, amelyet a Nagyszebenben, 1872. május 5-én és 6-án megtartott román nemzeti konferencia állított össze. Ez a memorandum az erdélyi részekben lakó románok állítólagos sérelmeit sorolta fel és kérte azoknak az orvoslását.

A magyar kormány bővebb felvilágosítást akarván szerezni eme memorandumban felsorolt sérelmekről, felszólította a passzivistákat, hogy ők is terjeszszék elő sérelmeiket, amit azután a Balázsfalván, 1872. június 29-től július 3-ig, Vancea János érseknek az elnöklete alatt megtartott konferencia teljesített is. Ebben a memorandumban a passzivisták azt mondták, hogy ők még Erdélynek Magyarországgal való unióját is elismernék, hogy ha az, a románokkal egyetértőleg történt volna.

Ezeknek a memorandumoknak azonban semmiféle következményei sem voltak.

A szerdahelyi konferenciát követő, 1872-iki gyulafehérvári, az 1875-iki és 1878-iki nagyszebeni román konferenciák megújították a passzivitas dekretálását, különös tekintettel az 1874-ben hozott választói törvényre, amelyet a románok sérelmesnek tartottak magukra nézve. Ezért azután az erdélyi részekben megválasztott román nemzetiségi képviselők kivonultak a parlamentből;

a tulajdonképpeni magyarországi román nemzetiségi képviselők közül pedig még egy ideig egy pár bennmaradt, de később azok is elhagyták a parlamentet.

A románok ezután a parlamenti élettől teljesen visszavonultak.

Eme időszakban történt ama mozgalom is, amelyet a görög katolikus és görög keleti román egyházak főpapjai indítottak volt az 1879-iki népiskolai törvényjavaslat ellen, amelynek szentesítését – tekintettel arra, hogy az a népiskolákban elrendelte a magyar nyelvnek a kötelező tanítását – minden erejükből megakarták akadályozni és e célból megjelentek Ő Felsége előtt is; tiltakozásuknak azonban semmi eredménye sem volt.

V. FEJEZET.

A románok mozgalmi 1881–1895-ig.

1. Az 1881-iki konferencia, a „román nemzeti párt”) létesítése, a román nemzeti párt programjának a megállapítása, „a román nemzeti komité” szervezése, a passzivitás dekretálása.*

A román nemzeti párt alapját az 1881-iki nagyszebeni konferencia képezte, amelyet az erdélyi részeken lakó románok vezérférfiai hívtak össze, különös tekintettel az 1879-ik évi népiskolai törvényre, amely a népiskolákban a magyar nyelv kötelező tanítását rendelte el.

Popea Miklós, nagyszebeni görög keleti érseki vikárius (a jelenlegi karánsebesi püspök) és Barițiu György román történész, 1881. március 1-én kelt felhívásukban, Nagyszebenbe konferenciára hívták össze az erdélyi részeken lakó román választókat, hogy megállapítsák a román választóknak a magukatartása az akkori választásokkal szemben.

Ezen felhívás következtében, a nagyszebeni konferencián minden egyes románlakta választókerület két-két kiküldöttel képviseltette magát. A tulajdonképpeni magyarországi románok nem voltak meghíva a konferenciára, de ezek látva az erdélyi románoknak a konferenciával szemben tanúsított nagy érdeklődését, a konferencián ők is minden románlakta választókerületből két-két kiküldöttel képviseltették magukat.

A konferencia 1881. május 12-én tartott meg Nagyszebenben, amelyen 153 kiküldött vett részt.

Ezen konferencián szerveztetett a «román nemzeti párt» és állapított meg annak a programja.

*) Ez az elnevezés 1894 június 16-ig használtatott, azaz a míg ez a párt fel lett oszlatva, mint az kitűnik az alább közölt belügyminiszteri rendeletből.

Ez a konferencia egyesítette politikailag az erdélyi részeken lakó románokat a tulajdonképpeni magyarországi románokkal, akik addig politikailag különállóan működtek.

Ez a konferencia szervezte a román nemzeti pártnak Nagyszébenben székelő és kilenc tagból álló végrehajtóbizottságát, az úgynevezett «komité»-t, amely a román nemzeti párt ügyeit volt hivatva vezetni és amely egyszersmind azzal volt megbízva, hogy a román nemzeti párt politikai magatartását illetően, egy kimerítő memorandumot dolgozzon ki.

A konferencia, a román nemzeti párt és komité elnökévé Popea Miklóst választotta meg.

A nagyszébeni konferencia, az erdélyi részeken lakó románokra kimondotta volt a passzivitást, azaz a románoknak a képviselőválasztásoktól való tartózkodását; a tulajdonképpeni magyarországi románokra nézve pedig kimondotta, hogy azok a mennyiben a helyi körülmények és a választási törvények részrehajthatlan végrehajtása lehetővé teszi számukra, hogy román nemzetiségi képviselőket választhassanak, vegyenek részt a parlamenti küzdelmekben és követeljék hogy a románokra nézve sérelmes törvények revízió alá vétessenek, illetve hogy új és megfelelő törvények hozassanak.

Az 1881-ik évi konferencia a következőkben állapította meg a román nemzeti párt politikai programját:

1. Állítsák vissza Erdély autonómiáját.
2. A közigazgatásban és igazságszolgáltatásban hozassék be törvény útján a románok által lakott összes területeken a román nyelv használata.
3. A románok által lakott területeken alkalmaztassanak román hivatalnokok, a nem románok közül pedig csak olyanok alkalmaztassanak, akik beszélnek a román nyelvet szóban és írásban és ismerik a román nép szokásait.
4. Revidiáltassék a nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvény és minden törvény lojálisán hajtassék végre.
5. A román nemzeti párt küzdeni fog az egyházi és a felekezeti iskolák, mint kizárólag nemzeti jellegű intézmények autonómiájának a fentartásáért. A román iskolák és egyéb nemzeti kulturális intézetek dotáltassanak az államkincstárból, még pedig amaz áldozatok arányában, amelyeket a román nemzetiség a hazának vérben és vagyonban hoz. Töröltessenek el mind ama törvények, amelyek a románok nemzeti fejlődésének az útját állják.
6. Hozassék be az általános választói jog vagy legalább is minden olyan polgár birjon választói joggal, aki állami adót fizet.
7. Miután az egyik nemzetiségnek előnyben való részesítése és a többieknek elnyomtatása, az ország lakói között elégtelenséget és kölcsönös gyűlöletet szül: a román nemzeti párt küzdeni fog minden magyarosítási törekvés ellen.

8. A román nemzeti párt a közszabadság, a közigazgatás, a közteherviselés kérdéseiben együtt fog működni azokkal, akik a nép érdekeit szívéből viselik.

9. Mivel a dualizmus kérdése ma nincs napirenden, a párt fentartja magának a jogot arra nézve, hogy erről annak idején nyilatkozhat.

A komité a tervezett memorandum elkészítésével előbb Babeş Vincét, majd később Bariţiu Györgyöt bizta meg.

A román nemzeti párttal egyidőben egy új román párt is alakult, amely Budapesten Dr. Diaconovich Kornél (az Astra későbbi főtitkára és jelenleg a Romániában létesített zálogházak igazgatója) szerkesztésében megindította a «Viitoriul» román lapot, mint a párt közlönyét.

Ez a párt és közlönye azonban csak rövid ideig állott fenn, mert ezeknek az ellensúlyozására a román nemzeti párt 40.000 forint tőkével, 1884. április havában Nagyszebenben, a «Tribuna» című lapot indította meg.

2. Az 1884-iki, az 1887-iki és az 1890-iki konferenciák.

1. A román nemzeti párt 1884. május havában egy újabb konferenciát tartott Nagyszebenben. A konferencia kimondta, hogy «miután a politikai körülmények nem alkalmasak arra, hogy a románok egy nagyobb szabású politikai mozgalmat indítsanak: egyelőre várakozási álláspontot fognak elfoglalni.»

II. Az 1887. május 7., 8. és 9-én Nagyszebenben megtartott harmadik konferencián a román nemzeti párt a következő határozatot hozta:

«1. Mindenekben fentartatik a román nemzeti pártnak az 1881-iki programja, amelynek 7-ik pontja azzal toldatik meg, hogy a román nemzeti párt küzdeni fog ama közvetlen és közvetett magyarosítási törekvések ellen, amelyeket az állami organumok és legújában a magyar közművelődési egyesületek táplálnak.

2. A konferencia az erdélyi részeken lakó összes románokra kimondja a passzivitást.

3. Tekintve a képviselőválasztások alkalmával előforduló vesztegetéseket, itatásokat, etetéseket, valamint azokat az erőszakoskodásokat, amelyekkel a kormány közegei megakadályozzák a választól szabad akaratának a megnyilatkozását: a konferencia a tulajdonképpeni Magyarországon és a bánáti részeken lakó románokra nézve szintén kimondja a passzivitást azzal a megjegyzéssel azonban, hogy azokban a kerületekben, amelyekben a román nemzeti párt programja alapján felállított román nemzetiségi jelöltnek kilátása lehet a megválasztásra, a románok a komité beleegyezésével részt vehetnek a választási küzdelmekben.

4. A konferencia kimondja, hogy ezen határozat indokai-

val együtt foglaltassék egy memorandumba és egy küldöttség által adassék át Ő Felségének.

5. A konferencia ezen határozatok végrehajtására és a legközelebbi képviselőválasztások alkalmával felmerülendő ügyek elintézésére, valamint a román nemzeti ügy védelmére, Barițiu György elnöklete alatt egy 11 tagból álló központi bizottságot – komitét – választ.»

A központi bizottság, azaz a komitét ezen konferencia után, a memorandum ügyében több ülést tartott. Ezeken az üléseken azonban a komitét tagjai a memorandumot illetőleg nem tudtak megállapodásra jutni, mert a tagok egy része, élükön Mocsanyi Sándorral, arra hivatkozva, hogy a politikai körülmények nem alkalmasak a memorandumnak a felterjesztésére, a memorandum eszméjét elejtendőnek tartották.

III. A komiténak három éven át tartott meddő vitatkozása után, az 1890. október 27. és 28-án Nagyszebenben megtartott negyedik konferencia a következő határozatot hozta:

«1. A román nemzeti párt továbbra is érintetlenül fenntartja az 1881., 1884. és 1887. években megtartott konferenciák által hozott és elfogadott programot.

2. A konferencia helyeslőleg veszi tudomásul azokat az indokokat, amelyek folytán a komitét nem találta még időszerűnek a memorandumnak a felterjesztését.

3. A konferencia, tekintettel a súlyosbodott politikai körülményekre, a komitét tagjainak a számát 25-re emeli fel és annak elnökéül Babeș Vincét, alelnökéül pedig illyésfalvi Papp Györgyöt választja meg.

4. A konferencia ismét megbizsa az új komitét, hogy dolgozzon ki egy politikai memorandumot, amelyben soroltassanak fel a románok összes sérelmei.

5. Ezzel kapcsolatban a konferencia elhatározza, hogy a memorandum akkor terjesztessék a korona elé, amidőn annak a szükségessége ki fog mondatni.

6. Miután a konferencia azt óhajtja, hogy Ausztria-Magyarország egyesüljön a gazdasági téren Romániával: helyteleníti ezen két állam között felállított vámsorompókat.

7. A konferencia azt óhajtja, hogy a Monarchia és Románia között állandó jó baráti viszony tartassék fenn és szívesen venné, ha a két állam között egy katonai megegyezés jönne létre. Ezek azonban csak akkor lennének megvalósíthatók, hogy ha meg fognak szüntettni a magyarországi románok sérelmei.

8. A konferencia felhívja a hazában és a monarchiában élő összes nemzetiségeket, hogy azok, a saját jól felfogott érdekükben, a románok által felállított követelmények kivívása céljából lépjenek szolidaritásba a románokkal.

9. Miután a monarchia nyugati felében, a kormány kezdeményezésére, kölcsönös engedmények folytán, mindnagyobb

tért hódít a nemzetiségek kibékülésének az eszméje: a konferencia, azt óhajtja, hogy kölcsönös engedmények folytán, Magyarországon is béküljenek ki a nemzetiségek.

10. Miután a konferencia tudatában van annak, hogy a hármass szövetségre nézve a román elem nagy fontossággal bír: nem tartja lehetségesnek, hogy megerősödjék és fentartassék a hármass szövetség akkor, amidőn a magyarországi nemzetiségek el vannak nyomva.»

3. Az 1891-iki konferencia és a memorandum.

A komité a memorandum ügyében 1892. január 20-ára konferenciát hívott össze, amely a következő határozatot hozta:

«1. A konferencia konstatálja, hogy a románok helyzete Magyarországon mindinkább súlyosabbá válik és éppen ezért hazafias kötelességének tartja, hogy kifejezést adjon az országban élő összes románok azon elégedetlenségének, amelyet azok, az ország közügyeinek a beteges állapotával szemben táplálnak.

2. A konferencia ezen baj forrásul a jelenlegi állampolitika azon alapeszméjét tartja, amely az állam érdekeit csakis a magyar faj érdekével azonosítja és amelynek az a leplezetlen végcélja, hogy a különböző nemzetiségekből álló Magyarországból, egy egységes magyar nemzeti államot csináljon. Ez pedig egy kárhozatos ábránd, amely a nemzetiségek etnikai léte ellen tör. A konferencia ezen igazságtalan állampolitikával szemben ragaszkodik a nemzeti egyenjogúság elvéhez és az 1881-ben, ezen az alapon összeállított román nemzeti programhoz.

3. A konferencia, amidőn konstatálja, hogy a románok, – akik az utolsó választások alkalmával csakis egyetlen egy választókerületben érvényesíthették szabadon választói jogukat, – ki vannak zárva az alkotmányosságból és önkéntelen passzivitásra vannak kárhozthatva: kimondja az országban élő összes románokra nézve, a küszöbön álló választásokat illetőleg, az általános passzivitást.

4. Miután a konferencia ezek folytán nemcsak a kormánnyal, hanem az összes parlamenti faktorokkal szemben is elveszítette a bizalmát, a bajok orvoslását csakis a koronától várja, mert a koronának a kötelessége visszaállítani a jogrendet. A konferencia ebből kifolyólag megújítja az előbbeni konferenciáknak, egy memorandum kidolgozását illetőleg hozott határozatait és kimondja, hogy a memorandum haladéktalanul terjesztessék fel a koronához.

5. A konferencia abbéli örömének ad kifejezést, hogy az európai népek rokonszenve kíséri a magyarországi románokat elnyomott helyzetükben és hogy a legszélesebb politikai körökben is elismerik azt, hogy a románság, – a Habsburg monarchia létérdekeit és az általános európai érdekeket tekintve –

fontos politikai és kulturális tényező. A konferencia, tekintettel az ország jelenlegi súlyos helyzetére, megköveteli minden egyes románót a szolidaritást és a pártfegyelem betartását.

6. A konferencia, a román nemzeti ügyek állandó vezetésére dr. Rațiu János elnöklete alatt, egy huszonöt tagból álló központi bizottságot – komitét – szervez és megbizsa, hogy:

- a) az egész országban szervezze a román nemzeti pártot;
- b) tegyen meg minden lehető arra nézve, hogy a román választók szigorúan betartsák a passzivitást;
- c) a törvényhatóságok területén szervezzen egy aktiv nemzeti ellenzék;
- d) gondoskodjék arról, hogy a hazai és a külföldi közvélemény kellőképpen tájékoztassék a hazai és az idegen sajtó útján, a magyarországi románok helyzetéről és ebből a célból adjon ki egy memorandumot.»

Miután a komitét ezen konferencia határozatának megfelelőleg összeállította a memorandumot, Dr. Rațiu János, a komitét elnökének a vezetése alatt, egy háromszáz tagból álló küldöttség vitte azt 1892. május 28-án Bécsbe, hogy Ő Felségének személyesen adja át.

Ő Felsége azonban, tekintettel arra a közjogi körülményre, hogy a küldöttség a magyar kormány megkerülésével akart elébe járulni, a küldöttséget nem fogadta. Erre azután dr. Rațiu János a kabinetirodának adta át a memorandumot.

Gróf Szápáry Gyula, akkori miniszterelnök, Szeben vármegye főispánja útján, 1892. július 26-án küldötte vissza a memorandumot dr. Rațiu-nak azzal, hogy Ő Felsége személye körüli minisztere nem terjesztheti Ő Felsége elé ezen iratot, mert «aláíróit nem tekintheti a Magyarországon élő román nyelvű lakosok törvényes képviselőinek.»

4. Az 1893-iki konferencia.

A komitét, a memorandumnak visszaérkezte után, 1893. július 23–24-én Nagyszebenbe egy újabb konferenciát hívott össze, amely a következő határozatot hozta:

«1. A román nemzeti párt konferenciája, miután mindenben azonosítja magát a komitével, a sajátjának ismeri el a kabinetirodában letett memorandumot.

2. A konferencia helyteleníti azokat az üldözéseket, amelyeket a bíróságok a román nemzeti párt tagjaival szemben megindítottak.

3. A konferencia tiltakozik a román választók jogainak megsértése ellen.

4. A konferencia, miután továbbra is érintetlenül fentartja a román nemzeti pártnak az előző konferenciákon megállapított

programját: megbizta a komitét, hogy tovább harcoljon ama program megvalósításának az érdekében.

5. A konferencia, az országban uralkodó beteges politikai áramlat egyik tünetének tekinti az egyházpolitikai reformokat is, amelyek, ha megvalósulnak, csak növeltetni fog az ország népeiben az általános elégedetlenség.

6. A konferencia ujjonnan kifejezést ad azon óhajának, hogy a hazai románok, együttesen és egyetértőleg haladjanak a román nemzeti párt programja alapján, a politikai téren a hazai nem magyar nemzetiségekkel és ezzel kapcsolatban megbizta a komitét, hogy folytassa a többi nemzetiségek vezérférfiaival ebben az irányban már megkezdett tárgyalásokat.»

A konferencián a Mocsonyi Sándor vezetése alatt jelen volt, ugynevezett «mérsékelt román párt» tagjainak nem sikerült bizalmatlanságot szavaztatni a komiténak, a Bécsben ért kudarcért.

Ezen konferencia után, Mocsonyi Sándor támogatásával, létesítettett Temesváron a mérsékelt románok lapja, a «Dreptatea», amely azonban rövid életű volt.

5. A „replika” és annak előzményei.

A romániai egyetemi hallgatók 1891-ben «Az erdélyi és a magyarországi románok helyzetére vonatkozó memorandum»-ukban azzal a váddal állottak elő, hogy a magyarok nem akarják a románokat autochton népnek elismerni és a nemzetiségeket, első helyen pedig a románokat beakarják olvasztani a magyar nemzetbe.

A magyarországi főiskolák magyar tanulói erre a memorandumra, egy általuk kiadott «Válasz»-ban feleltek. Eme «Válasz»-ban történelmi és statisztikai adatok alapján egyenként cáfolták meg a memorandumban felhozott vádakot és kimutatták, hogy Magyarországon az összes nemzetiségek és így a románok is, a magyarokkal teljesen egyenlő jogokat élveznek.

A magyarországi főiskolák román tanulói, Popoviciu C. Aurél elnöklete alatt, egy öt tagból álló bizottságot küldtek ki, amely bizottság válaszképpen 1892-ben 21 ezer példányban, román, olasz, francia és német nyelven kiadta Nagyszebenben az ugynevezett «Replika»-t és ebben a magyarországi románok állítólagos sérelmeit olyan szellemben és hangon sorolta fel, amely nyílt izgatást foglalt magában a magyar állam és a magyar nemzet ellen, amiért is a kolozsvári esküdtszék, 1893. augusztus 31-én a «Replika» értelmi szerzőjét, Popoviciu C. Aurélt 4 évi államfogházra és 500 ft. pénzbüntetésre, terjesztőit pedig: Roman Miklóst egy évi és 300 ft. pénzbüntetésre, Albini Szeptimet 3 hónapi, Russu-Şirianu Jánost 2 hónapi, Balteş Andrást 1 havi és Dordea Jánost 15 napi államfogházra ítélte.

6. A memorandum per.

A «Replika»-pert nemsokára az ugynevezett «Memorandum-per» követte, amelyben a kolozsvári esküdtszék, a memorandum szerkesztéseért és annak terjesztéseért, amely a magyar állam és annak fennálló jogrendje ellen izgatást foglalt magában, a nemzeti komité tagjait, 1894. május hó 25-én elítélte és pedig:

Rațiu Jánost 2 évi, illyésfalvi Papp Györgyöt 1 évi, Comșa Demetert 3 évi, Cristea Miklóst 8 havi, dr. Mihályi Tivadart 2¹/₂ évi, dr. Lucaciu Lászlót 5 évi, Suciu Aurélt 1¹/₂ évi, Veliciu Mihályt 2 évi, Coroian Gyulát 2 évi és 8 hónapi, Patiția Rubint 2¹/₂ évi, Domide Geraszimot 2¹/₂ évi, Roman Dénest 8 hónapi, dr. Bărcianu Dánielt 2¹/₂ évi, Barbu Patriciust 2 hónapi államfogházra és valamennyiüket 3.238 frt 63 kr. perköltségek megfizetésére.

Ezt az ítéletet a m. kir. Curia is mindenekben helybenhagyta.

A nemzeti komité azon tagjai, akik rövidebb időre voltak elítélve, büntetésüket kiállották; azok pedig, akik hosszabb időre voltak elítélve, büntetésüket csak részben állották ki, mert Ő Felsége, a magyar kormány előterjesztésére kegyelmet adott nekik és így azok 1895. szeptember 16-án szabadlábra helyezettek.

7. A román nemzeti párt feloszlata és az 1894-iki konferencia.

A kolozsvári ítélet után, Hieronymi Károly, az akkori belügyminiszter, 1894. június 16-án 312. szám alatt kelt és Thalmann Gusztáv Szeben vármegye főispánjához intézett rendeletével feloszlatta a román nemzeti pártot és beszüntette a komitének további működését.

Thalmann főispán ebben az ügyben a következő átiratot küldte a komité elnökségének:

«71/1894. res.

A román nemzeti párt tisztelt elnökségének, dr. Rațiu János ügyvéd ur kezéhez.

A belügyminiszter urnak, a román nemzeti pártra vonatkozólag hozzám küldött folyó évi június hó 16-án, 321. sz. a kelt rendeletét szem előtt tartva, tudtára adom a következőket:

A választási törvény 104. pontja értelmében, pártalakulások és gyűlések csak az országos képviselőválasztások idejére vannak megengedve; míg olyan pártok, egyesületek, amelyek nem kizárólag a választások idejére alakultak, nem lehetnek érvényesek. A román nemzeti párt léte és működése nem alapulhatván a választási jogon, nem birhat törvényes alappal sem. Éppen azért a belügyminiszter ur, a fentemlített párt további működését betiltja és a párt, mint «román nemzeti párt» többé nem szerepelhet. Midőn ezeket a tisztelt elnök urral közlöm, tudo-

mására hozom egyuttal a párt összes vezérférfiainak és tagjainak, hogy az említett miniszteri rendelet szerint, hogy ha nem szüntetik meg eddigi működésüket ezen a téren, azaz ha az eddigi irányban működnek továbbra is, a legsúlyosabb törvényes intézkedések fognak ellenük folyamatba vétetni.

Nagyszeben, 1894. évi június hó 20-án.

*Thalmann Gusztáv, s. k.
főispán.*”

A fennebbi rendelet után a komiténak büntetlenül maradt tagjai újabb konferenciát hívtak össze Nagyszebenbe 1894. november 28-ára, amely a következő határozatokat hozta:

«1. A konferencia a belügyminiszternek, 1894. július 16-án 321. sz. a. kelt azt a rendeletét, amelylyel a román nemzeti párt működését megszünteti, alkotmányellenesnek nyilvánítja, mert az ellenkezik az ország pozitív törvényeivel. És miután ehhez hasonló önkényes eljárás, eddig a hazában létező egyik politikai párttal szemben sem követtetett el, a konferencia ünnepélyesen tiltakozik az ellen és határozottan kijelenti, hogy: a román nemzet, amely tudatában van érinthetlen nemzet-politikai jogainak, visszautasítja azt a feltevést, hogy meghajoljon egy olyan intézkedés előtt, amely létét és politikai működését, a kormány önkényétől tenné függővé.

2. A konferencia kimondja, hogy a román nemzeti párt: teljes tartalmában és egészében fentartja az 1881-iki programját, amelynek a megvalósítása érdekében, a jövőben is minden törvényes és alkotmányos eszközzel küzdeni fog.

A konferencia továbbá kijelenti, hogy a komiténak, az 1892. január 21–22-én megtartott konferencián megválasztott tagjait, valamint annak azon tagjait is, akikkel az utólagosan egészítette ki magát: a román nemzeti párt bizalmi férfiainak tekinti.

3. A konferencia ünnepélyesen tiltakozik azon politikai üldöztetések ellen, amelyeket azért indítottak a román nép ellen, mert az, törvényes és alkotmányos módon követeli jogainak a tiszteletben tartását és amely üldöztetések, terrorizálások és megfélemlítések, különösen a román nemzet leglelkesebb harcosai ellen irányulnak. A konferencia tiltakozik az ellen, hogy a román egyházaknak, a haza alkotmányában biztosított jogai megsértessenek azáltal, hogy betiltattak a tanítói egyesületek gyűlései, a papi zsinatok, az egyházi és az iskolai kongresszusok, ami által a románok megakadályoztatnak kulturális és vallási fejlődésükben.

4. Miután az 1893. július 24-én megtartott román konferencia, mindenkben azonosította magát a 25 tagból álló román nemzeti komité összes ténykedéseivel: a konferencia a kormánynak, a memorandum-per megindítása által, a komité ellen elkö-

vetett eljárását olybá veszi, mint amely az egész román nemzet ellen irányul.

5. A konferencia ezuttal is elítéli a kormánynak, «a magyar nemzeti állameszme» nevében folytatott politikáját, amely által figyelmen kívül hagyatnak a nemzetiségi törvény által biztosított jogok; a magyar állameszme érdekében hozott új törvények által pedig, mint aminők az iskolai, az egyházpolitikai és a telepítési törvények, a nemzetiségek kiirtása céloztatik.

6. Tekintve, hogy az államot és a mi közös hazánkat alkotó nemzetiségek egyetértése, szabad és békés fejlődése, igen fontos érdek: a konferencia szükségesnek tartja a nemzetiségek kongresszusának az összehívását, amely a román nemzeti párt programjának a sértetlen fentartása mellett, mozdítsa elő egy közös program alapján, valamennyi népnek a javát, valamint kulturális, nemzeti és politikai fejlődését.

7. A konferencia köszönetét fejezi ki mindazon államférfiaknak, hirlapíróknak és a román nép barátainak, akik a civilizált világ előtt megvédték a románok jogos ügyeit.

8. A konferencia már annyival is inkább visszautasítja azt a feltevést, mintha a román nemzeti párt küzdelmének irredentisztikus jellege volna, mert a román nemzeti párt, csakis törvényes téren harcolt és harcol, még pedig törvényes eszközökkel.»

Miután a belügyminiszter eme konferenciából azt látta, hogy az 1894. évi 321. szám alatt kelt rendelete ellenére, a román nemzeti párt tovább is fennáll és annak komitéja tovább is működik, Hieronymi Károly, akkori belügyminiszter, a következő újabb rendeletet adta ki:

«9/1885. szám. A fennállott ugynevezett román nemzeti párt működését, 1894. évi június hó 16-ról 321/res. szám alatt kelt rendelettemmel betiltottam. Ezen tilalom megszegését az 1879. évi XL. t.-cikk 1. §-a alapján, 1894. évi december hó 7-ről 1488/res. szám alatt kelt rendelettemmel kihágásnak minősítettem. Mindenki tehát, aki a nevezett párt irányának megfelelő gyülekezetekben vagy ilyen gyülekezetek összehívásában részt vesz, az 1879. évi XL. t.-cikk 16. §-a értelmében és ezen rendeletem alapján 15 napig terjedhető elzárással és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel fog sújtatni. Midőn eme rendeletemet az 1879. évi XL. t.-cikk 9. §-a értelmében ezennel kihirdetem, egyszersmind megjegyzem, hogy annak hatályba lépésére nézve, a most idézett törvényszakasz irányadó. Budapest, 1895. évi január hó 6-án. Hieronymi s. k.»

8. A nemzetiségek 1895-iki politikai kongresszusa.

A román nemzeti párt komitéjának a kiküldöttje, Mangra Vazul, az akkori aradi görög keleti román teológiai tanár, akit magyar államellenes magatartása miatt a kormány felfüggesztett

volt állásából (a jelenlegi nagyváradai görög keleti román szent-szék elnöke), még 1892. őszén meg lett bízva azzal, hogy a nemzetiségek kongresszusának az összehívása érdekében, tárgyaljon a tótok és a szerbek vezérférfiaival.

Ezeknek a tárgyalásoknak az volt a következménye, hogy a románok, a tótok és a szerbek vezérférfiai 1893. január 3-án, közös konferenciát tartottak Bécsben, ahol elhatározták a nemzetiségek kongresszusának az összehívását. A konferencia összehívását azonban késleltette a románoknak a memorandummal ért kudarca.

A nemzetiségek vezérférfiai, ebben a kérdésben a második konferenciájukat, Budapesten 1893. november 14-én tartották meg és annak dacára, hogy már a kongresszus összehívásának az idejében is megállapodtak volt, a kongresszust nem hívták össze, a román komité tagjainak az elítéltetése miatt.

Végre azután a románok nevében: Mangra Vazul és Petroviciu István ügyvéd (jelenleg országgyűlési képviselő); a tótok nevében: Mudrony Pál és dr. Daxner Samu; a szerbek nevében pedig: dr. Gavrilla Emil és Joximovici Miklós, 1895. augusztus 10-ére hívták össze Budapestre a nemzetiségek kongresszusát, amelynek elnökei, a románok részéről: illyésfalvi Papp György, a szerbek részéről: Polit Mihály, (jelenleg országgyűlési képviselő) és a tótok részéről: Mudrony Pál voltak.

Ezen a nemzetiségi kongresszuson a következő határozatok hoztak:

«1. A szerb-tót-román szövetség kijelenti, hogy fenn fogja tartani Szent István koronájához tartozó országok integritását.

2. Tiszteletben tartva Magyarország etnikai viszonyait és történelmi fejlődését, amelyeknek következtében Magyarországnak nem lehet nemzeti állam jellege, mert Magyarországnak, mint államnak a jellegét, azon népek összessége adja meg, amelyek az államot alkotják: az ezen államban lakó románok, tótok és szerbek, fentartva a Szent István koronája alá tartozó országok integritását, Magyarországnak a fennálló etnikai viszonyaiból és történelmi fejlődéséből azokat a következtetéseket akarják levonni, amelyek az állam adminisztrációjában szükségesek, Magyarország egyes népeinek a fentartására és fejlődésére.

3. A magyar állam természete nem engedi meg, hogy egy olyan nép, amely még a lakosság többségét sem képezi, azt követelje a maga számára, hogy ő egymagában alkossa az államot. Csakis Magyarország népei összességének van meg az a joga, hogy azonosítsa magát az állammal, amit különben a fennálló törvények is kifejezésre juttattak. Ennek következményeképpen az ugynevezett magyar nemzeti állameszme, – amely kizárólag egy olyan nép számára arrogálja az államhatalom birtoklását, amely kisebbségben van és amely a maga számára fentartott államhatalom segélyével, Magyarország többségét képező többi

népeket elnyomja, – nemcsak hogy ellentétben van Magyarország etnikai viszonyaival és annak történelmi fejlődésével, hanem veszélyezteti Magyarország azon népeinek a létfeltételeit is, amelyek az ország többségét alkotják.

4. Ezen veszedelemmel szemben, az ország többségét képező románok, tótok és szerbek, fentartva az eddigi saját nemzeti programjaikat, szövetséget kötnek arra nézve, hogy minden törvényes eszközzel megvédhessék nemzetiségüket és azon reményüknek adnak kifejezést, hogy ebbe a szövetségbe a rutthének és a németek már annyival is inkább be fognak lépni, mivel ezen szövetség arra törekszik, hogy Magyarországot természetes alapra helyezze. Természetes alapul pedig: a megyei beosztások keretébeni nemzeti autonómia tekintendő.

5. A nemzetiségeknek ez a szövetkezése nem zárja ki azt, hogy az egyes nemzetiségek körülményeiknek megfelelőleg, ne törekedjenek saját fejlődésükre és e tekintetben a szövetkezett nemzetiségek kölcsönösen fogják egymást támogatni.

6. Magyarország nem magyar népeinek, nyelvük határainak megfelelőleg, adassék teljes szabadság, még pedig olyaténképpen, hogy az illető autonóm területeknek (megyéknek, városoknak, községeknek), a közigazgatási és az igazságszolgáltatási hatóságoknál használt nemzeti nyelv által, adassék meg az illető terület nemzetiségi jellege. Olyan területen azonban, ahol több nyelv van, a közigazgatás megkönnyebbitése céljából, a vármegyék a nyelv határai szerint osztassanak be.

7. A románok, a tótok és a szerbek ebből a szempontból kiindulva, nem elégedhetnek meg az ugynevezett 1868-iki nemzetiségi törvénnyel. Ezt a törvényt úgy látszik, hogy csak azért hozták, hogy a külfölddel hitessék el, hogy a nemzetiségek iránt türelemmel viseltetnek, holott ezt a törvényt nem tartják meg és az teljesen illuzórius. Amíg ez a törvény érvényben van, addig azt, a románok, a tótok és a szerbek tiszteletben fogják tartani, de megkövetelik az államhatalomtól, hogy az ne csak tiszteletben tartsa azt, hanem hogy az egyenjogúság értelmében bővítse ki a nemzetiségek érdekében. Hogy ha egykoron a nemzetiségeknek meg fog adatni a lehetőség az iránt, hogy ők is képviselve legyenek a magyar parlamentben, úgy azok arra fognak törekedni, hogy a nemzetiségi törvény megváltoztassék, még pedig az ezen programban kifejezésre jutott nemzeti autonómia elvének az értelmében. Követelni fogják továbbá, hogy az állam anyagilag is támogassa Magyarország különböző népeinek kulturális céljait.

8. Magyarország nemzetiségei abba a szomorú helyzetbe hozattak, hogy azok nem vehetnek részt a magyar állam parlamentjében. Miután Magyarország, kizárólag egy nép dominiánának tekintetik, az államhatalom arra törekszik, hogy a ma-

gyar parlamentnek egy nemzeti állam képviselőjének a jellegét adja. Erre az álláspontra helyezkedve, Erdély számára egy igazságtalan választási törvény hozatott; a tulajdonképpeni Magyarország számára hozott választási törvényben pedig úgy osztattak be az egyes választókerületek és úgy állították össze a szavazók névlajstromai, hogy a választókerületekben a magyarok legyenek többségben. A választásokon pedig a közigazgatási hatóságok a nemzetiségekkel szemben olyan erőszakoskodásokat, pressziókat és brachiális intézkedéseket alkalmaznak, amelyek a civilizált Európában sehol sem fordulhatnak elő. Ilyen körülmények között a románok, a szerbek és a tótok mint pártok, egyelőre kénytelenek távortartani magukat a parlamenti választásoktól.

9. Ezzel kapcsolatban, a nemzetiségek ezen szövetkezete követeli az általános, közvetlen és titkos szavazat behozatalát; követeli a választókerületek igazságosabb beosztását; követeli, hogy a közigazgatási hatóságok ne avatkozzanak a választásokba és hogy helyeztessék hatályon kívül az a törvényhozási intézkedés, hogy az, aki adójával hátrányban van, nem szavazhat.

10. Miután Magyarországon a szabad gyülekezésre és szövetkezésre vonatkozólag semmiféle törvény sem létezik és miután az ezekre vonatkozó miniszteri rendeleteket a közigazgatás közegei önkényesen magyarázzák és alkalmazzák, ami által a nemzetiségek nyilvános gyűlései és szövetkezései megakadályoztatnak, a nemzetiségek szövetkezete követeli, hogy a szabad gyülekezési és szövetkezési jogot illetőleg, világos és demokratikus törvények hozassanak.

11. Miután a kormánynak önkényes beavatkozása által, a törvényben biztosított egyházi és iskolai autonómiák illuzóriusokká váltak: a nemzetiségek szövetkezete követeli, hogy az egyházi és az iskolai autonómiák ne csak tiszteletben tartassanak, hanem azok, az autonómia fogalmának megfelelőleg kibővítsenek.

12. Miután Magyarországon az esküdtzéki liberális intézmény csakis a sajtóperekre hozatott be és miután ezek az esküdtzékek olyan helyeken állítatnak fel, ahol a nem magyarok esküdtzéki ügyeiben, a nemzetiségek iránt ellenséges érzelmeket tápláló magyarok ítélkeznek, akik nem is értik a nemzetiségeknek a nyelvét, (amit már az is igazol, hogy Nagyszebenből Kolozsvárra lett áthelyezve az esküdtzék) és miután ezek folytán az esküdtzéki intézmény meg van hamisítva és arra van hivatva, hogy meggátolja a nemzetiségi sajtó bármilyen szabadabb mozgalmát, amiáltal pedig a nemzetiségek megvannak fosztva a sajtószabadságtól: a nemzetiségek szövetkezete követeli, hogy ezen esküdtzékek olyan helyeken állíttassanak fel, ahol a tolmácsnak a mellőzésével lehetővé fog tétetni, hogy a

tárgyalás az inkriminált sajtótermék nyelvén tartassék meg vagy pedig ha ez nem volna lehetséges, úgy követeli az esküdtszéki intézmény megszüntetését és a sajtó ügyeknek, a rendes törvényszékek hatáskörébe való utalását.

13. Miután Erdélyben a sajtó ügyekre vonatkozólag egy kivételes törvény van életben, Magyarországon pedig a sajtószabadság a kaució letétele által van korlátozva: a nemzetiségek szövetsége követeli, hogy a sajtószabadság érdekében, egy egységes törvény hozassék.

14. Miután a nemzetiségek szövetsége minden téren szabadságot követel: első sorban a fennálló vallásfelekezetek szabadságáért küzd. Éppen azért a nemzetiségek szövetsége, az összes törvényes eszközökkel harcolni fog az egyházpolitikai törvények revíziójáért, mert ezek a törvények az egyes népek nemzeti élete ellen vannak irányítva.

15. A magyarországi nemzetiségek azt követelik, hogy érdekeiket egy, a korona által kinevezett miniszter képviselje, amiként képviselve van Horvátország egy tárcanélküli miniszterrel.

16. A most elősorolt célok elérésére és az egységes vezetés lehetővé tételére, a románoknak, a szerbeknek és a tótoknak a szövetséget egy bizottság fogja képviselni, amelyben minden egyes nemzet 4–4 taggal lesz képviselve.

17. Ez a bizottság intézkedni fog egy életrevaló szervezésről és gondoskodni fog, hogy a magyarosítás ellen időről-időre, minden alkalommal óvás emeltessek.

18. A bizottság gondoskodni fog arról is, hogy az egyes nemzetiségek között az egyetértés fentartassék.

19. A bizottság arról is fog gondoskodni, hogy az európai nagyközönség Magyarország nemzetiségi viszonyairól, az európai sajtó útján tájékoztassék.

20. A kongresszus elhatározza, hogy időközönként össze fog ülni és hogy a bizottságra bizza az összehívandó kongresszus helyének és idejének a meghatározását, valamint annak az összehívását is.

21. A bizottságnak, a legközelebb összehívandó kongresszusra egy Ő Felségéhez felterjesztendő memorandumot kell kidolgoznia, amely a szövetséget nemzetiségek nevében teljes valószínűségben fel kell hogy tárja, a nemzetiségeknek a helyzetét.

22. Abban az esetben, hogyha a kiküldött bizottság összefüggése meghiusítottatnék: a románok, a tótok és a szerbek nemzeti politikájának az irányítására, az eme programban foglalt elvek fognak szolgálni.»

VI. FEJEZET.

A románok mozgalmi 1895–1905-ig

Ezen időszakban a hazai románok mozgalmában semmi különösebb esemény sem adta elő magát.

Az egyes hazai román lapok akkori közleményeiből kitűnt:

a) hogy a román nemzeti párt komitéja, amely a román nemzeti párttal együtt 1894-ben fel lett oszlatva, titokban tovább vezette a románok politikai mozgalmait;

b) hogy ez a komité 1894-től kezdve titokban, az önkiegészítés elve alapján, választotta meg tagjait és hogy a felosztatás után első nyilvános ténykedése egy, Kolozsvárról 1901. szeptember 5-én kelt kiáltványa volt, amelyben az 1901. évi Széll-féle választásokat megelőzőleg, a passzivitás betartására szólította fel a hazai románokat;

c) hogy dr. Rațiu Jánosnak, a komité elnökének, 1902-ben történt elhunytja után, a komiténak a temetésen jelen volt tagjai, Rațiu nyitott sírjánál választották meg elnökjökül illyésfalvi Papp Györgyöt, az addigi alelnököt.

A román hírlapok eme akkori közleményeit megerősítette az 1905. évi nagyszebeni választói konferencia is, amely határozatilag köszönetet szavazott a komiténak, az 1894–1905-ig kifejtett működéséért.

Ezen időszak vége felé mindnagyobb tért kezdett hódítani a románok vezérférfiai között, a politikai aktivitás dekretálásának az eszméje, amelynek az érdekében különösen az Aradon 1896-ban létesített «Tribuna Poporului» (a jelenlegi aradi «Tribuna») és a Szászvároson 1901-ben létesített «Libertatea» román hírlapok fáradoztak.

Ezen feladat sikeréhez az a körülmény is nagyban hozzájárult, hogy a felosztatott román nemzeti pártnak a főorgánuma, a nagyszebeni «Tribuna» 1903. április 29-én, kaució hiányából, megszűnt.

Az aktivitás eszméjének a megvalósítására első lépésül szolgált dr. Vlad Aurélnak, 1903-ban a dobrai kerületben román nemzetiségi programmal történt megválasztása.

VII. FEJEZET.

Az aktivitás dekretálása.*1. Az 1905-iki nagyszebeni választói konferencia.*

A dobrai 1903. évi választás után a hazai románok közt mindnagyobb tért kezdett hódítani az aktivitás eszméje, amelynek az érdekében a hazai románok vezérférfiai az 1905. évi ál-

talános választásokat megelőzőleg, 1905. évi január hó 10-ére Nagyszebenbe választói konferenciát hívtak össze, amelyen illyésfalvi Papp György elnöklete alatt 97 kiküldött volt jelen.

A konferencia 78 szavazattal 12 ellenében a következő határozatot hozta:

«Az összegyűlt román kiküldöttek meg vannak arról győződve, hogy a végletekig súlyos jelenlegi körülmények nem engedik meg, hogy a román nemzeti politikai párt programjához hozzányuljanak, hanem azt érintetlenül és teljességében továbbra is úgy tartják fenn, amiként megállapította azt az 1881-iki konferencia és amiként megújították és kiegészítették azt, az 1884., 1887., 1890. és 1892-iki konferenciák. Mindazonáltal a jelen politikai evolúció közepette, szükségesnek tartják a fennebb jelzett programokat, a román nép szabadságának megfelelőleg revízió alá venni.

És ezeknek az alapján a konferencia az 1881-iki programon kívül a következőket követeli:

1. A hadseregben az egységes vezényleti-, azaz a német nyelvnek fentartása mellett, a nemzetiségi ezrednyelvnek hatóságosabb respektálását és a hadseregben a magyarosító törekvéseknek a megszüntetését.

2. Az egyházi házasság kötelező behozatalát és a felekezetenélküliség teljes eltörlését.

3. A községek, vármegyék teljes autonómiáját és azoknak a nyelvterületükre való tekintettel újabb beosztását, a kijelölési jog és a virilizmus megszüntetését.

4. Az általános titkos szavazati jog behozatalát.

5. A progresszív adó behozatalát.

6. A birtok minimum elidegeníthetlenségét, a hitbizományok megszüntetését, az állambirtokoknak parcellákban való bérbeadását. A román vidékeken csakis a románok letelepíthetését.

7. A munkások érdekeinek hathatósabb támogatását.

8. A szegényeknek ingyen orvost és orvosságot.

A nemzeti programunkban kifejtett követelmények kivívására, a román nép fel fog használni minden alkotmányos eszközt, amelyekkel el fog háritani minden oly mesterséges akadályokat, amelyek elébe gördítenének.

A passzivitás és az aktivitás kérdésében a jelen értekezlet szükségesnek tartja kijelenteni, hogy a románok mindaddig küzdenek, míg nem lesznek hatályon kívül helyezve a jelenlegi választási törvények, amelyek mesterséges módon úgy vannak megalkotva, hogy a nem magyar nemzetiségeket kizárják az ország ügyeinek tényleges vezetéséből. Ennek pedig az a következmé-

nye, hogy a román nép, mint az országnak számra nézve második nemzetisége, nem képviseltetheti magát politikai jelentőségének megfelelőleg, kellő számban a parlamentben. A választásokon elkövetett visszaélések; a választási névlajstromok összeállítása körüli szabálytalanságok; a közigazgatási hivatalnokok által gyakorolt erőszakos befolyások és pressziók; a törvény által megengedett díjak; pénzzel, étellel és itallal való megvesztegetések; a fenyegetések és a bosszuállás, aminek ki vannak téve azok, akiknek mindezek dacára is van bátorságuk ellentállani: lehetlenné teszik a választók igazi akaratának és a polgárok közvéleményének a megnyilvánulását. Ezek alapján bizalmatlansággal viseltetünk az ország parlamentje iránt és ameddig a jelenlegi állapot fenn fog tartatni, addig semmi jót sem várhatunk a parlamenttől, mert alig hisszük, hogy meg lesz hallgatva ama nemzeti képviselők hangja, akiket sikerülne nekünk a budapesti parlamentbe bejuttatni és hogy általuk jóra fordulna a hazai román nép mostoha politikai helyzete.

Tekintve, hogy az 1881-iki nagyszebeni konferencia határozatát, amely kimondotta volt a passzivitást és amely meghagyta a román nép politikai vezetőinek, hogy tegyenek meg mindent az iránt, hogy eme passzivitás komoly és reális legyen, ma már nem lehet megfelelőleg végrehajtani; tekintve, hogy az idegen pártok harcmodora által a mi román népünk a politikai erkölcsök demoralizálása veszélyének volna kitéve, amely veszedelmet csak úgy lehet elhárítani és megakadályozni, ha nemzeti pártunk aktivitásba fog lépni; tekintve, hogy ez a legmegfelelőbb mód arra nézve, hogy politikailag neveljük a román népet és ez által elzárjuk azt az idegenek ámitásai elől; tekintve továbbá, hogy csakis ez által lehet reális módon meghazudtolni a világ színe előtt, a jelenlegi kormányférfiak ama hamis állításait, hogy a román nép nem érez együtt vezetőinek politikai céljaival és hogy nagy többségében helyesli mindazokat a jogtalanságokat, amelyeket vele szemben elkövetnek és tekintve végül, hogy csakis így lesz elhárítható ama akadály, amely törvénytelen és erőszakos módon gördítettett nemzeti pártunk gyökeres szervezése, valamint eme párt szabad működése elé:

az értekezlet ezek alapján elhatározza, hogy az összes választókerületekben a románok lépjenek parlamenti aktivitásba.

A napirendnek megfelelőleg és eme határozatok végrehajtására és a választási ügyek vezetésére a jelen értekezlet egy 16 tagból álló végrehajtó bizottságot küld ki, amely köteles lesz a legközelebbi konferenciának jelentést tenni kifejtett működéséről.

A konferencia, méltányolva ama elég nagy nehézségeket, amelyekkel a nemzeti bizottságnak – komiténak – az utolsó

évtized alatt meg kellett küzdenie, konstatálja hogy: a bizottság becsülettel tett eleget kötelességének és az erről szóló jelentését köszönettel tudomásul veszi.»

A konferencia a végrehajtó bizottságot a következő tagokból állította össze: illyésfalvi Papp György birtokos, dr. Luca-ciu László lacfalusi gör. kath. lelkész, dr. Vaida Voivod Sándor orvos, dr. Mihalyi Tódor ügyvéd, dr. Suciú János ügyvéd, dr. Comşa Miklós orvos, dr. Lázár Aurél ügyvéd, dr. Vlad Aurél ügyvéd, dr. Cozma Aurél ügyvéd, dr. Papp Izidor ügyvéd, dr. Bontescu Viktor ügyvéd, dr. Şenchea János ügyvéd, dr. Onişor Viktor ügyvéd, Ivan Miklós, a nagyszebeni görög keleti román szentszék előadó ülnöke, dr. Popp C. István ügyvéd, Tomici Virgil birtokos.

Eme bizottság elnökül: illyésfalvi Papp Györgyöt, alelnökül: dr. Mihalyi Tódort és Ivan Miklóst; titkárául: dr. Vlad Aurélt; pénztárnokául: dr. Vaida Voivod Sándort választotta meg.

2. Az 1905. évi általános választások.

Miután a nagyszebeni konferencia a fennebbi program alapján 1905. január 10-én a politikai aktivitást kimondotta, az aktivitás hivei, különösen Arad, Szolnok-Doboka, Szilágy, Hunyad és Szeben vármegyében fejtettek ki nagy és erős agitációt.

A nagyszebeni konferenciának, az aktivitásra vonatkozó határozatát, a hazai románság vegyes érzelmekkel fogadta. Ezzel a határozattal szemben, a brassói «Gazetta Transilvaniei» körül csoportosult brassóvármegyei, a lugosi «Drapelul» körül csoportosult bánáti részek románjainak legnagyobb része és a kolozsvári «Răvaşul» körül csoportosult kolozsvármegyei románok továbbra is politikai passzivitásban maradtak.

Az aktivisták az 1905. január havában lezajlott képviselőválasztások alkalmával 8 nemzetiségi román képviselőt juttattak a parlamentbe.

A román nemzetiségi képviselők, a parlamentbe beválasztott egy tót és egy szerb nemzetiségi képviselővel együtt megalakították Budapesten a «nemzetiségi képviselők parlamenti klubját»

Az 1905. évi választások után beállott bizonytalan politikai helyzetet, a román nemzetiségi képviselők arra használták fel, hogy a beszámoló beszédek megtartására és az általános titkos választói jog kivívásának az érdekében összehívott meetingeken, megtették a szükséges előkészületeket egy bekövetkező képviselőválasztásra, a román nemzetiségi képviselőjelöltek érdekében.

Az aktivisták ezekkel a meetingekkel részben el is érték

céljukat, mert a lugosi «Drapelul» körül csoportosult és a passzivitás elvét valló bánáti részekben lakó románok, 1905. november 5-én Lugoson megtartott konferenciájukon kimondták, hogy a passzivitással szakítanak és hogy a politikai aktivitás terére lépnek. Ezeknek a példáját követték, a passzivitás szolgálatában álló és a brassói «Gazeta Transilvaniei» körül csoportosult brassóvármegyei románok is, akik 1906. április hó 27-én Brassóban megtartott konferenciájukon szintén az aktivitás mellett döntöttek. És így a hazai románok, a kolozsvári «Răvaşul» román lap körül csoportosult és a passzivitás elvét valló egy pár kolozsvári románt kivéve, a politikai aktivitás terére léptek.

3. Az 1906-iki általános választások.

Miután a koalíciós kormány megalakult és az 1906-iki új választások elrendeltettek, a román választóknak Nagyszebenben megalakított végrehajtó bizottsága, a román választókhoz; a nemzetiségi képviselők parlamenti klubja pedig a magyarországi román, tót és szerb választókhoz intézett felhívást, a nemzetiségi jelöltek támogatása céljából.

Habár ötven románlakta választókerületben állítottak román nemzetiségi képviselőjelöltet, mindazonáltal csak 16 román nemzetiségi képviselő jutott a parlamentbe, akik a tót és a szerb nemzetiségi képviselőkkel együtt, Dr. Mihályi Tivadar elnöke alatt Budapesten, külön parlamenti klubot alakítottak.

A román nemzetiségi képviselők 1907. január 1-ével megindították a «Lupta» román politikai hirlapot, mint a román nemzetiségi képviselők klubjának az organumát.

A román nemzetiségi képviselők, a Nagyszebenben 1905-ben megválasztott végrehajtó bizottság tagjaival együtt, Budapesten 1908. január 19-én és 20-ikán konferenciát tartottak, a melyen elhatározták, hogy az ország összes románlakta kerületeiben, a legszélesebb alapon fogják szervezni a román nemzetiségi pártot és hogy a nemzetiségi képviselők parlamenti klubjának a keretén belül, egy önállóan működő román szakosztályt fognak felállítani.

A konferencia a szakosztály elnökéül: illyésfalvi Papp Györgyöt; alelnökeiül: Dr. Mihályi Tivadar, Bredicean Korjolán és Dr. Oncu Miklós képviselőket; főtitkárául: Dr. Lucaciu László képviselőt; titkárául: Dr. Vajda Vojvod Sándor és Dr. Suciu János képviselőket; pénztárnokául: Goldiş László képviselőt; ellenőrét: Dr. Popp C. István képviselőt választotta meg.

A konferencia Aradot jelölte ki a román nemzetiségi párt szervezésének a központjául, ahol ebből a célból egy központi

bizottságot állított fel, amelynek elnökéül: Dr. Oncu Miklós képviselő, tagjaiul pedig: Dr. Suciu János, Goldiş László és Dr. Popp C. István képviselők választattak meg.

Ez a központi bizottság van hivatva szervezni az ország összes románlakta választókerületeiben a román nemzetiségi pártot, amely célból minden egyes románlakta választókerületben bizalmi férfiakat állít fel, akiknek az illető kerületekben a párt szervezésén és a választási mozgalmak vezetésén kívül, még az a hivatásuk is lesz, hogy állandó összeköttetésben tartsák az illető választókerületet az aradi központi bizottsággal.